

sadržaj

Tema broja: Prema komisiji za istinu i pomirenje

- 03 **Uvodnik**
Tihomir Ponoš - razgovor s Vesnom Teršelić:
- 04 **Izgradnja društvene i dijaloške istine**
Christoph Veith:
- 06 **Komisije za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici**
Christof Ziemer:
- 07 **O patnji, o mržnji, o pokajanju**
Izjava Pax Christi Internationala:
- 09 **Ako želiš mir, radi za pravdu**
Katarina Kruhonja:
- 10 **Moj korak prema istini i pomirenju**
Snježana Kovačević:
- 12 **Vjernici i nenasilje**
Ana i Otto Raffai:
- 13 **Jesmo li realisti?**
Mirovni tim Slavonski Brod:
- 14 **Projekt slušanja u Bosanskoj Posavini - Novo Selo**
Jelena-Gordana Zloić i Marijana Mitrović:
- 17 **Kreativne radionice-odgoj za mir**
- 19 **Igrom protiv nasilja**
Lester M. Salamon:
- 20 **Globalna perspektiva Trećeg sektora**
Milan Ivanović:
- 24 **Sporazum o međuetničkoj toleranciji**
Michael Randle:
- 26 **Dileme oko pomirenja**
- 27 **Crtice**
- 29 **Volonterski pothvat godine**

KULTURA MIRA

Časopis
Centra za mir, nenasilje i
ljudska prava, Osijek

ISSN 1332-7240

Kultura mira je časopis Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, koji se izdaje u suradnji sa partnerskom organizacijom Lice mira - Centar za kulturu mira i ljudska prava iz Slavenskog Broda. Svi tekstovi koje objavljuje Kultura mira mogu se slobodno prenositi.

IZDAVAČ

Centar za mir, nenasilje i
ljudska prava - Osijek

Županijska 7
HR - 31000 Osijek
tel/fax: +385 31 206 886
+385 31 206 889

Ured za ljudska prava
+385 31 206 887

e-mail

czmos@zamir.net

web

www.centar-za-mir.hr

glavna i odgovorna urednica

KATARINA KRUHONJA

zamjenica glavne urednice

JELENA-GORDANA ZLOIĆ

uredništvo

Ranka Jindra (Mirovni timovi)
Jelena Maras (Žene i kultura mira)
Biserka Milošević (Ljudska prava)
Milan Ivanović (Civilno društvo)
Sonja Stanić (Program slušanja)
Dubravka Božić-Bogović (Edukacija)

lektura

Igor Gajin

oblikovanje

Davorin Palijan Kaleidoskop

tisak

Grafika

naklada

1 000

Časopis Kultura mira tiskan je
uz potporu HEKS-a

HEKS

uvodnik

Katarina Kruhonja

Prema komisiji za istinu i pomirenje

Centar za mirovne studije i Vesna Teršelić započeli su javni dijalog o tome treba li u Hrvatskoj Komisija za istinu i pomirenje. U zadnja dva desetljeća pokrenuto je oko 28 takvih komisija u različitim državama/društvima koje pokušavaju nakon iskustava teških povreda ljudskih prava, diktatorskih režima ili ratnih sukoba izaći na miran, demokratičan i nenasilan način - bez revolucionarnog prevrata i bez osvete. Takva društva na različite načine pokušavaju odgovoriti na dileme kao što su: Treba li prošlost zakopati i zaboraviti ili iznijeti na vidjelo? Kako se odnositi prema počiniteljima, politički odgovornima ili kolaboratorima i kako im suditi? Kako pomiriti zahtjev za pravdom s potrebom da se društvo okupi i izgradi drukčiju budućnost?

U svim postojećim komisijama ima **puno govora o istini**. Pretpostavlja se, naime, kako je otkrivanje istine i njeno ugrađivanje u povijest ljekovito za žrtve i za cjelokupno društvo: da se zna; da se izbjegniju paralelne povijesti (one pisane i one usmeno prenošene kroz generacije); da, koliko je god to moguće, istine svih koji su proživjeli iskustvo nasilja, rata i nepravde postanu dijelom priznate povijesti i da se više nikad takvo što ne ponovi!

Čini se da je u hrvatskoj javnosti deklarativno prihvaćeno da je zločin zločin bez obzira na to tko ga je počinio te da oni koji su zločin počinili trebaju odgovarati, pa bili oni smatrani i pobjednicima. To je veliki iskorak prema istini na čemu je važno ustrajati. Međutim, je li to dostatno ili nam treba nešto više? Može li Komisija za istinu postati institucionalno mjesto za strukturirani govor o ratu koji će pomoći žrtvama ući u proces iscjeljenja, počiniteljima u suočavanju sa svojim nedjelom, a svima nama sa svojom moralnom i političkom odgovornošću - tj. mjesto za prikupljanje građe koja će postati dio javne, konsenzuske i dijaloške istine o prošlosti? Kome je potrebno javno ispričati svoju osobnu priču o ratu? Hoće li oni koji su duboko povrijeđeni imati snage javno progovoriti i hoće li im to pomoći? Odnosi li se istina o kojoj želimo govoriti samo na ratni zločin, na političku ili čak i na moralnu odgovornost svakoga od nas za ono što smo učinili ili propustili učiniti? O kojem periodu želimo govoriti?

Slijedeći niz važnih problema vezani su za pitanje **zašto pomirenje?** Je li pomirenje, i kakvo pomirenje, cilj o kome danas, uz postojeću opterećenost prošlošću, kao društvo/država želimo i imamo snage promišljati? Za pomirenje je potrebno više od istine - oprostjenje, pokajanje, obilna nadoknada gubitka, iscjeljenje sjećanja. I volja za zajedništvom koja poten-

cijalno uključuje i bivšeg neprijatelja. Težak put za svakog pojedinca. Je li uopće moguć za društvo kao cjelinu? Zašto i kako krenuti u takav pothvat?

Nadam se da ćete čitanjem ovoga broja "Kulture mira" biti potaknuti na razmišljanje o tim i sličnim pitanjima. Javite se sa svojim promišljanjima, stavovima, komentarima, pričama... Otvaramo posebnu stranicu - "Moj korak prema istini i pomirenju".

Kao moj osobni doprinos raspravi iznijet ću što mislim o nekim od tih pitanja i zašto mi je važan **javni dijaloški prostor za govor i suočavanje s prošlošću**.

Imati volju, snagu i priliku govoriti o prošlosti **u duhu iskrenosti i težnje za istinom**, po mom mišljenju, presudno je za budućnost - živjeti u sjeni neprijateljstva koje uvijek može eskalirati ili se osloboditi prošlosti, iscijeliti sjećanja i graditi zajedničku sigurnost. Mislim da bi Komisija za istinu i pomirenje mogla snažno i u širokom rasponu, od obična čovjeka do najodgovornijih političara, potaknuti takav pristup razmišljanju, suočavanju, govoru i razgovoru. Npr., da na televiziji imamo redovan prilog o tome, a ne "žutu", plitko ispolitiziranu i instrumentaliziranu vijest! Da znamo kako je Sabor imenovao tim uglednih ljudi i stručnjaka koji će javnost o dogovorenom roku izvijestiti o prikupljenoj građi! Vjerojatno bi korist, u najmanju ruku, bila dvostruka. Počeli bi govoriti i mnogi, a ne samo neki te bi se značajno smanjila jalova polemiziranja i iskorištavanja prošlosti u dnevno-političke svrhe. A povrh svega, što je možda najvažnije, mogao bi se dogoditi nepredvidljivi broj **osobnih oslobađanja od šutnje o prošlosti!**

Ja se, također, slažem s mišljenjem Miroslava Volfa da težnja za istinom i pravdom nije ostvariva bez **voljnosti za pomirenjem**. U kontekstu neprijateljstva, istina i pravda su, zapravo, nedostižni. Naime, tek voljnost za pomirenjem otvara u nama prostor koji nam omogućava čuti i "druhu stranu". Drugim riječima, iskrena težnja za istinom (a ne isključiva obrana "svoje istine"), zapravo, znači voljnost da se čuje i "druhu stranu", odnosno znači voljnost za pomirenjem. Potrebna je već na samom početku puta ka istini i pravdi, premda će se stvarno pomirenje ostvariti samo ako istina doista bude izrečena, a pravda zadovoljena. Ne moram se, dakle, bojati da ću voljnošću za pomirenjem izdati istinu i povrijediti žrtvu, naprotiv! Stoga, **dajem svoj glas za voljnost za pomirenjem ususret istini, pravdi i pomirenju**.

Izgradnja društvene i dijaloške istine

Razgovor s Vesnom Teršelič

Vesna Teršelič aktivna je u građanskim inicijativama od 1985. godine. Bila je među osnivačicama "Svarun"-a. Bila je 1991. godine jedna od utemeljiteljica Antiratne kampanje Hrvatske, a 1995. je suosnivačica Centra za ženske studije i Centra za mirovne studije. Prije tri godine je, zajedno s dr. Katarinom Kruhonjom, dobila Righth Livelihood Award (koja se ponekad naziva Alternativna Nobelova nagrada), dok je prije četiri godine, zajedno s Vesnom Pešić i Selimom Bešlićem, bila nominirana za Nobelovu nagradu za mir. Od rujna 2000. godine izvršna je direktorica CMS-a, u kojem je pokrenula i inicijativu za dijalog o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje.

Komisija bi mogla biti mjesto gdje će se ispričati različite priče i različite istine o ratu. U javnom prostoru tek trebamo graditi društvenu i dijalošku istinu na osnovu priča preživjelih.

Zašto je Komisija za istinu i pomirenje potrebna?

- Komisija bi mogla biti mjesto gdje će se ispričati različite priče i različite istine o ratu. U javnom prostoru tek trebamo graditi društvenu i dijalošku istinu na osnovu priča preživjelih. Jedan od mogućih načina za strukturirani razgovor o ratu, istini i iscjeljenju mogla bi pružiti Komisija. Zanima me dijalog o tome treba li nam Komisija. U hrvatskim je zatvorima više od 20 osumnjičenih za ratni zločin koji su zločine činili u ime hrvatstva. Time moguća uloga Komisije dobiva sasvim novo obilježje. Prije nego što su krenule aretacije osumnjičenih, mogli smo zamišljati da bi Komisija imala sličnu funkciju kao što je imala južnoafrička, čileanska ili argentinska. Znamo da ni u Južnoj Africi, niti u Čileu sudovi nisu gonili osumnjičene - to je bila cijena nenasilnog i demokratskog preuzimanja vlasti. U tim su zemljama Komisije imale izuzetno važnu ulogu jer su otvorile javni prostor za priče preživjelih koji nisu ni imali priliku svjedočiti u sudskim procesima. U Hrvatskoj bi Komisija ili neki drugi institucionalni mehanizmi mogli dopuniti rad sudova. Komisija i sudovi imaju bitno različite i komplementarne funkcije. Čini se da je u hrvatskoj javnosti prihvaćeno da je zločin zločin, bez obzira na to tko ga je počinio te da oni koji su zločin počinili trebaju odgovarati. No, nije ispričano što se zapravo događalo u ratu, ni u Hrvatskoj, niti u Bosni i Hercegovini. Za proces iscjeljivanja trebamo čuti i istine o ratu u BiH, posebno zato jer je Hrvatska bila umiješana u taj rat. Komisija je nedavno osnovana u Federaciji BiH, i to može veseliti samo

djelomično, jer u drugom entitetu, u Republici Srpskoj, nije osnovano nikakvo tijelo koje bi bilo posvećeno suočavanju s prošlošću. Ne zastupam tezu da bi RH trebala institucionalno pokriti i BiH, nego bi bilo sjajno da RH institucionalno pristupi pitanju suočavanja s onim što se dogodilo u ratu. Nije dovoljno da se time bave samo mirovne inicijative koje se time bave već 10 godina, a bavit će se i dalje, nego je iznimno potrebno da postoji i institucionalni mehanizam na nivou države. Idealno bi bilo da to bude tijelo koje organizira Sabor, jer bi to povezalobirače/građane i one koji ih predstavljaju. Istina koja se pojavljuje u jednom takvom prostoru dijaloška je istina. Različiti ljudi kažu što im dogodilo, kako im je bilo i što im treba da bi mogli nastaviti živjeti bez otvorenih rana.

Tu ima puno o istini. Zašto i pomirenje?

- Ime je stvoreno kada je u prosincu 1983. godine u Argentini osnovana komisija, a nakon nje su, iz navike, ostale države koristile slično ime. Komisije su bile znatno više za istinu nego za pomirenje, što me ne čudi jer pomirenje doživljavam kao nešto duboko osobno. Pomirenje je moguće među pojedincima koji su se jednom sukobili i potom izabrali prolazak kroz proces ponovnog prihvaćanja. Kada se radi o većim grupama, mislim da se o nečem poput pomirenja može govoriti u slučaju Nijemaca i Francuza poslije Drugog svjetskog rata. No,

Nije dovoljno da se time bave samo mirovne inicijative koje se time bave već 10 godina, a bavit će se i dalje, nego je iznimno potrebno da postoji i institucionalni mehanizam na nivou države.

odgovor na pitanje ima li pomirenja među zajednicama, društvima i državama ovisi i o određivanju cilja procesa mirenja i načina mirenja koji očekujete. Ako su očekivanja skromnija i ako se očekuje samo instrumentalno pomirenje u kojem je cilj da podijeljene zajednice mogu živjeti jedna pored druge, onda mislim da za to imamo dobre šanse i u Hrvatskoj. No, ako očekujemo dubinsko društveno pomirenje - skeptična sam. Osobno radije govorim o procesu iscjeljenja, jer mi ta riječ dopušta ukazivanje na činjenicu da je u prvom planu iscjeljenje dubokih povreda. Svakako bih htjela da oni koji čitaju ovaj tekst ne pomisle kako je u svakoj zemlji poslije svakog rata jedini način na koji možemo nešto učiniti Komisija za istinu i pomirenje. Španjolci nakon smrti diktatora Franca nisu napravili ništa i ništa im ne nedostaje. O tome trebaju ljudi u jednoj državi odlučiti sami. No bojim se da smo vrlo različiti od Španjolaca - jer se još uvijek borimo s duhovima i neispričanim

pričama iz Drugog svjetskog rata. Uvijek se iznova u javnosti otvaraju pitanja tada i odmah nakon rata počinjenih zločina.

Hoće li Komisija pridonijeti rasvjetljavanju ratnih zločina i procesuiranju počinitelja?

- To je moguće, ali sudovi u Hrvatskoj već su napravili dio posla, a nadam se da će veći dio odraditi u bliskoj budućnosti, što je jako dobra vijest. Čini se da ćemo u Hrvatskoj uskoro biti svjedoci presude u slučaju gospičke skupine i umirovljenog generala Norca, i to za zločine koje su počinili vojnici, čak generali pobjedničke vojske. To je u svjetskim razmjeri-

Pomirenje je moguće među pojedincima koji su se jednom sukobili i potom izabrali prolazak kroz proces ponovnog prihvaćanja.

ma presedan i pitanje je koje će to imati posljedice. Mislim da može imati samo pozitivne. U novinama čitamo i najave da će se pokretati i procesi protiv osumnjičenih za zločine u Drugom svjetskom ratu i ubojstva civila u bijegu nakon njega. I to bi u svjetskim razmjerima bio presedan. Komisija za istinu može biti komplementarna sudovima, ali ne obavlja njihov posao. Ona je prostor u kojem se mogu ispričati one priče za koje u sudnici nema mjesta. U Komisiji se mogu čuti cijele priče, a već samo govorenje istine ima moguću iscjeljujuću učinak. Kada se kao društvo odlučimo na to da ćemo ispričati priču o ratu, treba biti svjestan da to ima i uznemirujuću učinak. Ono što čini Komisija može u nekom vremenskom razdoblju prije biti uznemirenje, nego pomirenje.

Kakva su iskustva u JAR-u, Čileu i Argentini s takvim komisijama?

- Važno je da se zadovolji nekakva osnovna pravda. Dakle, pojedinci su dubinski povrijeđeni, a izgubili su osjećaj da bilo što još može biti pravedno. Govorenje istine samo je prvi korak, a drugi je da se nešto institucionalno napravi ukoliko su pojedinci dugi niz godina patili. Ono što se u JAR-u dogodilo jest to da sustav naknada nije funkcionirao zbog aljkavosti državnih institucija, što je stvarno loše jer naknade nisu bile velike. Ono što je značajno jest širenje svijesti o značenju onoga što se dogodilo. Važno je spriječiti da se ikad više može reći "to se nikad nije dogodilo". To je jedna od posljedica prikazivanja filma "Oluja nad Krajinom". Primjerice, u Argentini je posao komisije bila proizvodnja jednoga takvog filma te objavljivanje dokumenata o tome kako su ljudi nestajali, kako nitko ne bi mogao kazati da generali nisu odgovorni za bacanje ljudi u more. Mi danas više ne možemo reći da nismo znali za zločine, nego se nalazimo u situaciji u kojoj se možemo zapitati: "Što sam ja učinio? Jesam li što god propustio? Što sam mogla učiniti ja, moj susjed, što smo mogli učiniti kao društvo,

što danas možemo učiniti da nešto što je nepravedno i što je ostavilo rane počne iscjeljivati?".

Što planirate u Centru za mirovne studije u sljedećih nekoliko mjeseci?

- Maknut ćemo se iz Zagreba u mjestu gdje je dijalog uistinu najpotrebniji. Grupa u CMS-u koja se time bavi planira još nekoliko javnih razgovora. Jedan će važan biti o komplementarnosti sudova i onoga što može odraditi Komisija te o pravdi koja kažnjava i pravdi koja pokušava graditi mostove. Radit ćemo diskusije koje ćemo počinjati prikazivanjem filma i nakon toga razgovarati, i rado bi išli u manja mjesta u ratom zahvaćenim

područjima. Voljeli bi da na razgovore dođu predstavnici policije, prognanici, oni koji su nekoga izgubili, aktivisti, ljudi iz lokalnih vlasti.

Vratimo se na 11. rujna i odgovor koji je počeo 7. listopada. Što ta dva događaja znače ili mogu značiti sa stanovišta ljudskih prava?

- Teroristički napad i sadašnji napad udruženih snaga SAD- a i Velike Britanije koji ima podršku iz mnogo država, pa i od naše Vlade, moju nema. Bombardiranje nije pravi odgovor. Pravi su odgovori smanjivanje jaza između siromašnih i bogatih, jačanje uloge Ujedinjenih nacija i osnivanje Međunarodnog kaznenog suda. Dosadašnje reakcije na terorističke napade imaju i poražavajući utjecaj na ljudska i građanska prava. Ono što se događa je kao da je, recimo, u Švedskoj troje ljudi malo tam-

Kada se kao društvo odlučimo na to da ćemo ispričati priču o ratu, treba biti svjestan da to ima i uznemirujuću učinak. Ono što čini Komisija može u nekom vremenskom razdoblju prije biti uznemirenje, nego pomirenje.

nije puti, prepoznati kao Arapi, trebalo izaći iz aviona jer su se njihovi suputnici osjećali nelagodno. Znači li to da će svi Arapi moći bilo kada biti izbačeni iz aviona ako se njihovi suputnici osjećaju nelagodno? Sljedećih će se godina puno sužavanja sloboda i prava moći objašnjavati potrebama pretraživanja zbog nekih sigurnosnih razloga. Svima nama to ne samo da smanjuje ljudska prava i slobode, nego nam sužava prostor u kojem se uopće može njegovati sigurnost u kojoj smo jedni drugima podrška i jamstvo da će sve biti u redu. Umjesto na mjere odmazde, mogli bismo se napokon usredotočiti na kreativnu izgradnju mira u čijem su temelju različiti institucionalni mehanizmi za kažnjavanje zločina i pokretanje dijaloga o prošlosti. Čini mi se da ćemo se moći okrenuti budućnosti tek kad iscijele bar neke od rana zadanih u ratovima.

Komisije za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici

Godinu dana nakon što je na vlast došla prva demokratski izabrana vlast u Južnoafričkoj Republici (1995.), usvojen je Zakon o promociji nacionalnog jedinstva i pomirenja. Taj je zakon bio osnova za daljnji rad Komisije za istinu i pomirenje koja se sastojala od tri odbora.

Odbor za kršenje ljudskih prava

Zadatak Odbora za kršenje ljudskih prava bilo je istraživanje povrede ljudskih prava koje su se dogodile u razdoblju 1960. - 1994., a koje su prijavljene Komisiji. Odbor je utvrđivao identitet žrtava, njihovu sudbinu ili gdje se u tom trenutku nalaze, prirodu i veličinu pretrpljenog zlostavljanja, te jesu li povrede bile rezultat smišljenog planiranja od strane države ili bilo koje druge organizacije, grupe ili pojedinca. Nakon što su žrtve masovnih kršenja ljudskih prava identificirane, upućuju se Odboru za reparaciju i rehabilitaciju. (R&R)

Odbor za reparaciju i rehabilitaciju

Gore navedeno je Odboru za reparaciju i rehabilitaciju bio poticaj za pružanje potpore žrtvama kako bi bili sigurni da im se kroz Komisiju za istinu i pomirenje vraća dostojanstvo, te za predlaganje smjernica i preporuka za rehabilitaciju i liječenje preživjelih, njihovih obitelji i zajednica u cjelini. Cjelokupna predviđena funkcija svih preporuka je osiguravanje neponavljanja, liječenje i zdrav suživot." (preuzeto s "Committees of the TRC", www.truth.org.za/trccom.htm)

Odbor za amnestiju

Komisija je putem Odbora za amnestiju ponudila pojedincima amnestiju u zamjenu za potpuno priznanje. Svi "politički" zločini počinjeni nakon ožujka 1960. i prije svibnja 1994. bili su podložni amnestiji. "Mrkva" amnestije, upotpunjena sa prijetnjom optužbe kao "štapom", navela je mnoge političke zločince na priznavanje i zatraživanje amnestije. Mnogi su praktični politički razlozi uvjetovali tako širokogrudnu mogućnost amnestije. Primjerice, bjelačka manjina još je uvijek bila izuzetno jaka, ekonomski i vojno. Također, bez priznanja ne bi bilo dovoljno dokaza za učinkovito procesuiranje zločina počinjenih u vrijeme apartheida. Prema filozofskom pristupu

Komisije, iscjeljenje zajednice traži istinu, oprostanje, prihvaćanje i povjerenje.

Tri su odbora do 1998. godine obradila više od 7.000 zahtjeva za amnestijom (samo je u 650 slučajeva amnestija bila odobrena), te ukupno 20.000 iskaza žrtava ili njihovih obitelji.

Neki su aspekti rada odbora bili kritizirani:

- bili su uspješniji po pitanju "otkrivanja istine", nego po pitanju "pomirenja"
- nisu nimalo uspjeli popraviti tešku ekonomsku situaciju (ali to uopće nije bio dio mandata Komisije)
- ljudi još uvijek čekaju obećane reparacijske isplate
- ozračje za vrijeme javnih zasjedanja bilo je previše religiozno zbog dominantne uloge nadbiskupa Desmond Tutua, glavne osobe u Komisiji

Glavne prednosti i pozitivni aspekti Komisije bili su:

- započela je čitav proces razračunavanja s vremenom apartheida (u drugim zemljama južne Afrike, primjerice Namibiji, nije bilo sličnih pokušaja liječenja rana prošlosti, nego je povijesni teret samo gurnut pod tepih)
- mnogi članovi obitelji žrtava apartheida sada **znaju što se dogodilo njihovim sinovima, kćerima, majkama...**
- stvorila je primjer modela razračunavanja s teškim situacijama iz prošlosti za druge zemlje

Komisija je privukla veliku nacionalnu i međunarodnu pozornost, i većina se ljudi složila kako je napravljen veliki posao s ciljem ostvarivanja napretka na putu izgradnje mira u Južnoafričkoj Republici. Za većinu osoba koje su bile uključene u čitavu proceduru bio je to **izuzetno bolan put**. Neki su to nazvali "katarzom" za sve uključene i za čitav narod Južnoafričke Republike.

Potpuni izvještaj o radu Komisije možete pronaći na web-adresama:
<http://www.polity.org.za/govdocs/commissions/1998/trc/index.htm>
<http://www.truth.org.za>

Nadbiskup Desmond Tutu

O patnji, o mržnji, o pokajanju...

Christof Ziemer, protestantski teolog iz Njemačke (koji je u crkvenoj službi u toj zemlji bio od 1967. do 1992. godine, dok je od 1987. do 1989. bio predsjednik Ekumenske skupštine crkava u tadašnjem DDR-u), od 1997. godine boravi u Sarajevu, gdje se bavi međureligijskim mirotvornim radom. Od 1999. godine obavlja dužnost direktora Udruženja za međureligijski mirotvorni rad - ABRAHAM.
U ovom broju Kulture mira prenosimo tekst napisan 1997. godine, a u kome on iznosi svoja razmišljanja o patnji, mržnji, pokajanju...

O teškoćama u pomirenju

Pomirenje je velika riječ. Prema velikim riječima osjećam rastuću sumnjičavost jer bude nade koje ne mogu ispuniti. Obećavaju više no što mogu ispuniti. Toliko toga prikrivaju. Ono što stoji nasuprot njih pometu ispod stola kako bi na površini sve bilo lijepo i čisto. Slično na lažne proroke za koje prorok Jeremija kaže: "Oni olako liječe ranu moga naroda vičući: Mir, mir!, ali mira nema". Takav je mir jeftin. I pomirenje

I pomirenje koje ostaje samo na površini je jeftino jer zazire od troškova koje na putu pomirenja treba podmiriti. Čak i onda kada sam spreman podmiriti trošak, pomirenje ostaje nešto što ne mogu niti izvesti, niti iznuditi.

je koje ostaje samo na površini je jeftino jer zazire od troškova koje na putu pomirenja treba podmiriti. Čak i onda kada sam spreman podmiriti trošak, pomirenje ostaje nešto što ne mogu niti izvesti, niti iznuditi. Najbolje to znaju oni koji su upravo u najtežim uvjetima - u ratu - krenuli tim putem. **Pomirenje, koje to ime i slušuje, jest, po mom mišljenju, neočekivan doživljaj sreće.** Sve što možemo uraditi je da pripremimo i ohrabrimo tlo za to. Do toga mi je sada stalo.

O patnji

Prvo što se kosi s pomirenjem je **nezamijećena patnja**. Vrlo se često može čuti: **Vi nas ne možete razumjeti jer niste prošli ono što smo mi prošli.** To je naprosto istinito. Bilo bi

pretenciozno misliti kako mogu razumjeti što je netko pretrpio. To je njeno ili njegovo iskonsko iskustvo. Nisam u njenoj ili njegovoj koži. U najboljem slučaju mogu dodirnuti njegovu ili njezinu kožu, tj. poštovati pretrpljene patnje. Teškoća leži u tome da se osobna, proživljena patnja izmiješa s tuđom: s patnjom drugih ljudi koju sam morao gledati ili o kojoj sam čuo, s patnjom grada u kojem sam se borio, s patnjom naroda kojem pripadam. U trenucima neposredne opasnosti empatija je nesumnjivo izvor snage kojega se ne

Međutim, da bi se moglo odgovoriti na patnju svakog pojedinca, ona se mora i individualizirati. Pri tome manje pomaže držanje govora, političkog kao i vjerskog, a u kojemu se uvijek iznova zaklinje na zajedničku patnju - ma koliko ugodno to bilo čuti. U tome pomaže, čini mi se, samo jedno sredstvo: slušanje, bezuvjetno strpljivo slušanje koje ne podnosi promatrače.

treba odreći. Međutim, da bi se moglo odgovoriti na patnju svakog pojedinca, ona se mora i individualizirati. Pri tome manje pomaže držanje govora, političkog kao i vjerskog, a u kojemu se uvijek iznova zaklinje na zajedničku patnju - ma koliko ugodno to bilo čuti. U tome pomaže, čini mi se, samo jedno sredstvo: **slušanje, bezuvjetno strpljivo slušanje koje ne podnosi promatrače.**

O mržnji

Tamo gdje vlada mržnja zasigurno ne postoji pomirenje. Ali, ne bismo li trebali reći: bez mržnje nema pomirenja, tj. sve dok se mržnja ili bijes ne budu mogli osloboditi, neće biti pomirenja. Dvije se stvari suprotstavljaju tim postavkama: s jedne strane religiozno osuđivanje, a s druge političko instrumentaliziranje mržnje. Ja potičem iz kršćanske tradicije u kojoj

Ali, ne bismo li trebali reći: bez mržnje nema pomirenja, tj. sve dok se mržnja ili bijes ne budu mogli osloboditi, neće biti pomirenja.

su mržnja i bijes najoštrije sankcionirani osjećaji. To je dovelo do toga da su bile potisnute u društveno podzemlje iz kojeg su zatim ponovo uskrsnule u drukčijem obliku, primjerice kao depresije. Ne postoji li drukčiji put?

Smisao vjerskog osuđivanja zasigurno leži u prevladavanju mržnje. Kako da se prevlada nešto što nije dopušteno i što ne smije izaći na površinu? Međutim, takva jedna rehabilitacija mržnje izaziva ogromnu sumnju, prije svega i zbog očite opasnosti da bijes i mržnja mogu biti stravično zloupotrebjeni za određene političke svrhe. Kako možemo izbjeći opasnost da vlastito iskustvo bude otuđeno i da se zatim predstavi kao kolektivno iskustvo? Kako spriječiti da se mržnja osamostali? Prema mom mišljenju, važno je da se mržnja vrati u stanje bijesa, u konkretan čovjekov bijes zbog onoga što je učinjeno njemu ili njegovim bližnjima. **Tek onda kad mržnja i bijes ponovno postanu mržnja i bijes pojedinca, neće se morati cijeli narod time hraniti.** Za to su potrebni ljudi koji to mogu podnijeti i mjesta na kojima se mržnja i bijes mogu osloboditi, a da pri tom ne moraju djelovati destruktivno. Moje je pitanje: mogu li, možda, vjerske zajednice biti takva mjesta?

○ pokajanju

Pokajanje je možda najosjetljiviji problem na putu koji vodi ka pomirenju. **Zar može postojati pomirenje bez oprost i pokajanja?** Pokajanje koje vjera zahtijeva dvosjekli je mač: s jedne strane izoštrava kod ljudi svijest o krivnji, a s druge ih strane lako zavede na neiskrenost, na priznanje krivnje koje proizvodi mnogo riječi, ali za koje u stvarnosti neće morati polagati račune. Stoga mi se čini pametnijim pokušati sekular-

Stoga mi se čini pametnijim pokušati sekularizirati religiozno iznuđivanje pokajanja. Pokajanje bi onda moglo značiti započeti razgovor o vlastitom udjelu u sukobu i priznati ga.

izirati religiozno iznuđivanje pokajanja. Pokajanje bi onda moglo značiti započeti razgovor o vlastitom udjelu u sukobu i priznati ga. Prema mom dosadašnjem iskustvu, to najlakše pada onima koji su najmanje krivi, onima koji se optužuju zato što ništa nisu uradili kako bi spriječili zlo. Možda su upravo oni u stanju pomoći svojim narodima u izlasku iz paralizirajuće reciprocnosti koja kaže: **ja ću se pokajati ako se ti prvi pokaješ!**

Nakon razarajućeg bombaškog napada vojnih zračnih snaga Njemačke na Coventry u Drugom svjetskom ratu, u kojemu je taj engleski grad bio srušen sa zemljom (kasnije su to cinično nazvali "koncentrirano"), tadašnji nadstojnik Katedrale postavio je u sredinu porušene crkve drveni križ koji je skovao od dvije spaljene grede na koje je prikovao natpis: **Oče, oprosti.** Ljudi su mu srdito prigovorili: Zaboravio si jednu riječ - **NJIMA.** On to nije zaboravio, namjerno je izostavio tu riječ.

Uvijek kada se radi o određivanju krivnje, tražimo je kod drugih. Pomirenje, izgleda, počinje kada je počnemo i kod sebe tražiti.

○ prisili

Natuknicama o patnji, mržnji i pokajanju htio sam naglasiti svu složenost navedene problematike. Stoga je razumljivo da mnogi ljudi u ovoj zemlji nadu za rješanjem vide jedino u vanjskoj prisili, u pritisku s vrha i izvana, u političkim i vjerskim autoritetima. Priznajem da ne vjerujem u to da se prisilnim pritiskom može doći do istinskog unutrašnjeg pomirenja. Zar iz toga nužno ne proistječe kako se nagomilavani problemi u ljudima potiskuju i prikrivaju? I zar se u tome i ne očituje omalovažavanje ljudi, jedno prikriveno preziranje naroda, "primitivnih"?

Hannah Arendt nije govorila samo o religioznoj, već i o ljudskoj moći praštanja. Tko i što nam daje pravo da ne vjerujemo u takvu jednu moć i sposobnost ljudi u ovoj zemlji? Naravno da to nije ugodan put, niti je bezazlen. Pun je sukoba.

Nasuprot tome, želim se odlučno izjasniti za jačanje svakog pojedinog čovjeka, za uvažavanje njegovih patnji, njegovog bijesa i njegovih poteškoća u vezi s pitanjima krivnje. Apeliram za to da mu ne trebamo samo prepustiti odgovornost za njegov vlastiti život, već mu moramo i vjerovati da je za to sposoban.

Hannah Arendt nije govorila samo o religioznoj, već i o ljudskoj moći praštanja. Tko i što nam daje pravo da ne vjerujemo u takvu jednu moć i sposobnost ljudi u ovoj zemlji? Naravno da to nije ugodan put, niti je bezazlen. Pun je sukoba. Stoga će biti važno izoštriti savjest za sredstva raspravljanja te usvojiti nenasilje kao neotuđivo temeljno pravilo jedne ljudske zajednice koja je bogata konfliktima.

I na kraju: tko u ovoj zemlji može odrediti mjeru zajedništva ako to ne mogu sami ljudi? Između jednog života jednih pored drugih i pomirene zajednice postoje mnoge varijante jednog humanog zajedničkog življenja. Ja se, stoga, zalažem protiv jednog primoranog zajedništva, ali za jedno zajedništvo koje se može razvijati. Ljudima bi trebalo dati mogućnost samoodređivanja mjere i načina zajedničkog života. Jer će oni preuzeti i odgovornost samo za zajednicu koju sami budu birali. U tu bi svrhu trebali biti stvoreni vanjski uvjeti - to je zadatak politike. Zbog toga bi unutrašnji i vanjski procesi trebali imati hrabrog advokata - to je, čini mi se, zadatak koji bi religije trebale preuzeti na sebe.

Prevela i prilagodila Jelena-Gordana Zloić

Ako želiš mir, radi za pravdu

Pax Christi
International

Poziv svim ljudima dobre volje

Kao biskupi i predsjednici Pax Christia, pozivamo sve katolike i ljude dobre volje neka mole, uče i djeluju za mir na Srednjem Istoku u duhu pape Ivana Pavla II., koji nas je pozvao na "rušenje bedema netrpeljivosti i podjela i zajedničku izgradnju svijeta pravde i solidarnosti."

Pozivamo ljude na proučavanje trenutne situacije na Srednjem Istoku i, ako je moguće, na sudjelovanje u bliskoistočnim izaslanstvima u izgradnji veza s našom izraelskom i arapskom braćom i sestrama.

Također, pozivamo ljude neka djeluju na izgradnji mira i podupiru sve one u izraelskoj i palestinskoj zajednici koji neprekidno rade na tome. Napose pozivamo sve ljude dobre volje koji su spremni ponuditi financijsku pomoć kršćanskim crkvama i palestinskim izbjeglicama na Bliskom Istoku te svima koji i dalje trpe pod okupacijom. Pozivamo na organiziranje međuvjerničkog dijaloga između kršćana, muslimana i Židova s ciljem promoviranja boljeg razumijevanja i jače povezanosti. Ohrabrujemo župe na organiziranje edukacijskih skupova s ciljem obznanjivanja izjava Pape i biskupskih konferencija o Bliskom Istoku. Pozivamo sve ljude neka javno govore protiv svih oblika antisemitizma. Potičemo, također, na organiziranje nenasilnih javnih akcija za promociju pravednog mira na Bliskom Istoku.

Izjava biskupa i predsjednika europskog i američkog Pax Christia

28. rujna 2000. godine "eksplodirao" je drugi Intifadah. Dok nas uznemiruje ovaj najnoviji val nasilja i neuspjeh pregovora između sukobljenih Izraela i Palestine, prisjećamo se proročkih riječi pape Pavla VI. : "Ako želiš mir, radi za pravdu!"

I Palestina i Izrael moraju prepoznati svoje zajedničko pravo na državu u kojoj njihovi ljudi mogu živjeti u miru i sigurnosti. Vjerujemo kako pravo Palestine i sigurnost Izraela nisu međusobno isključivi, već međusobno ovisni.

Budućnost Izraelaca i Palestinaca moguća je jedino kao zajednička budućnost u kojoj svaka strana mora poštivati prava i običaje one druge. Vrijeme je da se vratimo načelima međunarodnog prava: zabrana stjecanja teritorija silom, pravo na samoodređenje, poštivanje odredbi Ujedinjenih Naroda i Ženevske konvencije. Crkva bi trebala svim sredstvima ustrajati na pružanju pomoći oko ponovnog definiranja uzroka sukoba. Najvažnije je pitanje Izraelska vojna okupacija dijela Palestine i zahtjev Palestinaca za slobodom i zemljom.

Poštivanje međunarodnog prava: preduvjet za pravedan mir

S ciljem ostvarenja pravog i održivog mira u regiji, držimo kako bi pregovori nužno morali voditi ka suverenoj, održivoj palestinskoj državi s Jeruzalemom kao glavnim gradom dviju država, pristupačnim sljedbenicima triju monoteističkih religija. Pax Christi International je uvijek isticao kako je poštivanje međunarodnog prava jedini način za postizanje pravednog i održivog mira. Vjerujemo kako bi u okviru mirovnih pregovora trebalo uključiti i slijedeće četiri postavke međunarodnog prava:

- Priznavanje prava na samoodređenje palestinskom narodu, kao i pravo Izraela na sigurne i priznate granice.
- Potpuno povlačenje Izraela s teritorija okupiranih 1967.
- Pravo na povratak palestinskih prognanika
- Poštivanje ljudskih prava obju strana

I Palestina i Izrael moraju prepoznati svoje zajedničko pravo na državu u kojoj njihovi ljudi mogu živjeti u miru i sigurnosti. Vjerujemo kako pravo Palestine i sigurnost Izraela nisu međusobno isključivi, već međusobno ovisni.

Prevela i prilagodila Jelena-Gordana Zloić

Moj korak prema istini i pomirenju

Od ovog broja otvaramo posebnu stranicu - "Moj korak prema istini i pomirenju" - kako bi dali prostor onima koji su potaknuti na promišljanje, davanje svoga doprinosa raspravi, pričanje svojju priče... Umjesto uvodnika, moja osobna priča...

Slika mog oca

Katarina Kruhonja

U počecima ratnih 90-tih, članice i članovi Centra za mir okupljali su se da bi, prije svega, pružili jedni drugima podršku u odupiranju razornoj logici totalnoga rata i nasilja. Međutim, vrlo smo brzo počeli djelovati javno i društveno. O mnogim od tih naših nastojanja mogli ste čitati na stranicama Kulture mira. Možda baš radi te aktualne hitnosti potreba u okolnostima rata i poraća, ili zbog nekih drugih razloga koje ne znam definirati, nismo ni unutar sebe, niti prema van posvećivali puno pozornosti našim osobnim pričama. A nekima se od nas,

A nekima se od nas, kao npr. meni, baš tijekom ili baš zbog ovoga rata, obiteljska prošlost pojavila prijeteći razorno. Za mene, moj identitet, moju obitelj.

kao npr. meni, baš tijekom ili baš zbog ovoga rata, obiteljska prošlost pojavila prijeteći razorno. Za mene, moj identitet, moju obitelj.

Prije gotovo dvije godine, moja smo se sestra i ja zaprepastile kada smo u novinama vidjeli uramljenu fotografiju našeg pokojnog oca Franje izloženu na zidu mjesnog kafića u Osijeku. U istom redu s Hitlerom, u sredini, i s Pavelićem s lijeve strane. Fotografija nam je bila poznata - iz njegovih mladih dana, u njemačkoj uniformi. Zaprepastila nas je činjenica da je izložena na javnom mjestu, i to na zidu kafića poznatog po pro-ustaškom i neo-fašističkom opredjeljenju njegova vlasnika. To je, naime, i bila tema reportaže.

Tijekom protekle dvije godine postupno sam, kao s vrha ledenog brijega, ulazila u pitanja koja su mi se nametala do toga da o njima danas pišem u "Kulturi mira", iako sva još nisu odgovorena, niti odložena. Npr., sliku je vlasnik restorana dobio od mog brata s kojim nisam uspjela razgovarati, nego razmijeniti tek nekoliko konstatacija, protu-argumenata: smatram da nije imao pravo staviti očevu sliku u taj kafić, među

takvo "društvo" zato što, u najmanju ruku, ne zna da li bi on to odobrio, i zato što, po mom dubokom uvjerenju, tata nije bio fašist (na što njegova pozicija uz Hitlera i Pavelića jasno sugerira). Bio je njemački vojnik vrlo kratko. Moj brat očito ne dijeli moje mišljenje i uvjerenje. Ne znam njegove motive, nismo u stanju o tome razgovarati!

Osjećala sam obvezu ne dopuštanja manipuliranja tatinom prošlošću i obvezu zahtijevanja da se fotografija ukloni. Unatoč nekoliko mojih pokušaja, to nisam uspjela do danas, ali sam uspjela dogovoriti način na koji će se to obaviti. Naime, željela sam da to ostane privatna stvar (zašto?), da to "riješim" sama s vlasnikom kafića. Pri tom sam, međutim, bila gotovo paralizirana strahom od suočavanja s vlasnikom tog kafića i društvom koje se tamo okuplja. Moji najveći naponi bili su usmjereni na to da mislim i činim nešto unatoč tom strahu. Bojala sam se susresti s onima koji veličaju fašizam, bojala sam se iskazati svoj stav i tražiti da bude uvažen, ali sam se bojala i za svoj život (iako vjerojatno nepotrebno). I to tijekom dvije godine!

Međutim, činjenica da nisam uspjela brzo riješiti situaciju nametnula je prostor za otvaranje pitanja i sumnji s kojima se, očito, nisam baš rado suočavala. Naime, u našoj se obitelji nije krilo da je tata kratko vrijeme bio njemački vojnik, ali o tome nismo nikada ozbiljno razgovarali. Nikada nisam ispitivala o

Nije se nikada deklarirao kao fašist, nije me nikada izravno ili posredno poučavao fašističkim "vrijednostima".

tome. Pokupila sam isječke iz usputnih razgovora i stvorila istinu s kojom sam do sada sasvim dobro živjela: u njemačke je postrojbe mobiliziran iz zarobljeničkog logora, prošao je obuku i radio jedno vrijeme u tehničkoj službi neke zračne luke, nikada nije dospio na ratište, kraj rata je dočekao u bolnici s ozbiljnim bubrežnim oboljenjem. Ostale su mu samo te fotografije zgodnog i samodopadnog mladića. Moje jedino pitanje koje sam mu postavila bilo je, zapravo, retoričko: zašto

nije odabrao pravu stranu u tom ratu? Nisam ni očekivala odgovor. Zašto ga nisam pitala što je doista činio i zašto je činio to što je činio? Što sad da radim s pitanjima koja se nameću dok gledam njegovu fotografiju uz fotografije Hitlera i Pavelića? Je li možda ipak bio prikriveni fašist? Možda pokajani zločinac koji nije smogao snage javno priznati svoj grijeh? Ili je doista bio tek nezreli, nepromišljeni mladač koji je slučajno, nakratko, dospio u uniformu njemačkog vojnika u kojoj se sam sebi činio toliko naočito da se odlučio ovjekovječiti fotografijom? I čuvati ju cijeli svoj životni vijek, zajedno sa svim ostalim fotografijama - s vjenčanja, proslava rođendana, godišnjih odmora?

Jedno sam vrijeme mislila da je življenje s tim otvorenim pitanjima jedino što je moguće. Da, koliko god mi to bilo teško, trebaju ostati otvorena jer se čini da nam je to jedina dohvatljiva istina. Zato da bi insistiranje na mojoj predodžbi oca kao nevažnog i nevinog mladca-vojnika bila podjednako tako manipulacija istinom kao i predodžba moga brata o ocu fašisti "zaslužnom" da stoji uz bok Hitleru i Paveliću - makar u nevažnom kafiću.

Ipak, mnoga će ključna pitanja iz ratnog razdoblja, dakako, ostati neodgovorena. Kako je razmišljao, čemu je bio izložen, kako se nosio s ratnim vremenom, zašto je pristao odjenuti njemačku uniformu, što je konkretno činio, je li nekad požalio što je nešto radio ili što nije učinio nešto, a trebalo je?

Čak sam smatrala da bih trebala to reći i mojoj djeci i javno, kako bi nam pomogla osloboditi se prošlosti i spriječila svaku daljnju manipulaciju njome. Međutim, nisam se dobro osjećala s tim. Pojavio se snažan osjećaj krivnje da takvim stavom, zapravo, izlažem oca, optužujem za nešto za što nema pravih dokaza osim predodžbi moga brata. I da bih trebala, u duhu težnje za istinom, iskreno i javno reći ono što ja znam o tome tko je bio moj otac.

Činjenice iz njegova ratnoga života koje su mi bile poznate već sam spomenula. Spomenula sam i da nismo o tome razgovarali. Međutim, nisam, tu šutnju nikada osjetila kao prikrivanje nečega iz prošlosti. Pa njegova je fotografija u njemačkoj uniformi bila uz sve ostale obiteljske fotografije, a nije bila skrivena! Također znam da nakon poraza Njemačke nije napustio Osijek, da je neposredno nakon preuzimanja vlasti bio ispitivan od strane UDBE i nikada nije bio optužen. Meni se činilo da mu to razdoblje u životu ni po čemu nije bilo posebno bitno (i to me je najviše smetalo - kako nije, iako vrlo mlad, shvatio što se događa i doista se opredijelio!). Nije se nikada deklarirao kao fašist, nije me nikada izravno ili posredno poučavao fašističkim "vrijednostima". Nisam doživjela da je ikoga isključivao iz zajednice ljudi, svog je zeta Srbina zvao sinom, uvijek je bio Hrvat i katolik koji je živio poštivajući druge, primjerom i izriječkom me učio da samo radom i poštenjem, a ne bilo kojim

oblikom podobnosti, stječem mjesto i ugled u društvu. Bio je ugledan osječki obrtnik, poznat po radu i poštenju. I domaćin kuće otvorene za prijatelje, za druženje i pjesmu. Iskreno se propitujući, doista ne mogu otkriti pro-fašistički svjetonazor, fašističke simpatije ili djelovanje moga oca tijekom perioda života koji ja pamtim, poslijeratnog. A koliko ja znam, nije ni

Zašto javno govorim o obiteljskoj prošlosti? Iz odgovornosti prema istini koju o svom ocu znam! A želim pokazati i koliko smo odgovorni tražiti istinu! I, dakako, nadam se kako ću time pripomoći rastakanju naše društvene stvarnosti u kojoj manipuliranje prošlošću i javna mjesta ukrašena fašističkim znakovljem postaju mjesta svakodnevnosti.

optužen kao zločinac. Zato držim pogrešnim korištenje njegove fotografije za propagiranje fašizma bez njegove osobne privole.

Ipak, mnoga će ključna pitanja iz ratnog razdoblja, dakako, ostati neodgovorena. Kako je razmišljao, čemu je bio izložen, kako se nosio s ratnim vremenom, zašto je pristao odjenuti njemačku uniformu, što je konkretno činio, je li nekad požalio što je nešto radio ili što nije učinio nešto, a trebalo je?

Činim li dobro što iznosim obiteljsku prošlost i njen utjecaj na sadašnjost u javni prostor? Ako ovaj članak budete čitali, značit će to kako je moja najuža obitelj njegovo objavljivanje podržala. Za mene je podjednako važan razlog odgovornost prema istini koju o svom ocu znam, kao i pokazati koliko smo odgovorni tražiti istinu. I nada kako ću time pripomoći rastakanju naše društvene stvarnosti u kojoj manipuliranje prošlošću i javna mjesta ukrašena fašističkim znakovljem postaju dio svakodnevnosti.

Kada je 1991. rat zahvatio moj grad, bila sam ogorčena na naše učitelje i roditelje zato što nas nisu poučili što rat zapravo jest. Trebalo je biti ljut i na sebe - zato što nisam/nismo postavljali pitanja. Na našoj generaciji stoji dvostruka odgovornost - postavljati pitanja o II. svjetskom ratu i govoriti o ovom, čiji smo sudionici bili.

Vjernici i nenasilje

"To mora biti!" oduševljeno je odgovorio župnik jedne od osječkih župa kada sam ga upitala što misli o edukaciji o nenasilju za članove crkava i vjerskih zajednica. Ohrabrio me. I dok je župnik dalje govorio o Kristovom mirovnom poslanju i njegovoj zapovjednoj ljubavi, misli su mi odlutale do Snježane, Marije, Larise i drugih žena koje su prošle našu edukaciju.

Prije dvije godine činilo mi se strašno teško predstaviti ideju o zajedničkom druženju i radu žena vjernica kojima nije važna denominacijska pripadnost. Svećenici su, gotovo "šablonski", podržavali ekumenska nastojanja, ali su se istovremeno unaprijed ispričavali za osobni aktivan angažman koji nije ostvariv uslijed svakodnevnih obveza. Međutim, žene su dolazile... Radionice koje su poticale na ispitivanje vlastite osobnosti i odnosa prema Bogu i svojoj vjeroispovijesti, rezultirale su otvorenosću žena i spremnošću da se pomaknu i konačno učine nešto za sebe i ljude oko sebe. Odlučile smo organizirati trening o nenasilju.

Izgraditi grupu koja će zajedno surađivati, bio je najvažniji cilj prve radionice. Voditeljica radionice zapazila je da je malo osoba izrazilo želju raditi na sebi ili dobiti nešto prvenstveno za sebe. Činilo se da prevladava težnja za pomoći drugima. Grupa se pokazala vrlo motiviranom za rad te je rado prihvaćala dinamične radioničke vježbe. Bilo je zanimljivo gledati neke od učesnica kako propituju ciljeve i namjere voditelja,

GRUPA JE ODLUČILA:

- primijeniti stečena znanja u svojoj školi u Mikluševcima
- prenijeti znanje na obitelj
- raditi s franjevačkom mladeži u Sl. Brodu
- prenijeti znanje u svoju župu
- raditi sa siromašnima u Tenji
- ići na daljnje edukacije te uključiti i druge mještane

očekujući od njih da bar na kraju vikenda jasno kažu je li grupa zadovoljila planirane kriterije. Otvoreno smo o tome razgovarali. Svi su razumjeli i kada je Marija jasno rekla da se ona ne nalazi u edukaciji.

Već drugi vikend kreirao je cjelovitu grupu. Nedostajala je samo Snježana. Grupa je stvarala izuzetno radosnu atmosferu. Često se moglo čuti pitanje: "Zašto se nikada ne smijemo kod kuće ili u svom društvu na način na koji se ovdje smijemo?" S druge strane, visoka motiviranost za rad i učenje

GRUPA JE DOBILA:

- odlučnost
- inicijativu za djelovanjem
- samopouzdanje
- nove vidike
- sjetim se nečega u konkretnoj situaciji
- snagu
- znanje
- bolju komunikaciju
- ne mislim više da sam uvijek u pravu
- svatko ima svoju istinu

osjetila se neprestano, pa čak i kod vježbanja prepoznavanja nasilne od nenasilne komunikacije.

Put na Šoltu otvorio je nova vrata. Bilo je dirljivo vidjeti one koji su ostavljali svoje obitelji, djecu, jer... "grupa me treba, moram ići, to je jako važno..." kao da se moglo pročitati s njihovih lica. Učenje kroz zajednički boravak tijekom cijeloga tjedna omogućio je grupi da, osim pripremljenog programa, uči komunicirati i u "slobodno vrijeme" (kako se dogovaramo, međusobno razgovaramo, kako reagiramo na sukobe te kako upravljamo njima). Diskusija i donošenje osobnih zaključaka prenosili su se redovito na plažu, iako je to vrijeme bilo predviđeno za odmor. Međusobno bi se korigirali, podsjećali na primjenu svega naučenog, ali i ohrabivali u duhu zajedništva koje je postalo posve iskreno i otvoreno tek na drugom dijelu edukacije. Samoinicijativno, grupa je organizirala i jutarnju molitvu. Nenametljivo, za svakoga tko želi.

Zajedničkim kreiranjem budućih aktivnosti i susreta, završen je trening "Umijeće nenasilja". Rastali su se riječima: "Vidimo se!"

Jesmo li realisti?

nekoliko misli o osnovnom treningu za nenasilno djelovanje na Šolti, rujan 2001.

Na Šolti, ljepoti od otoka s čijih se ponistra vidi Split, održali smo početkom rujna ove godine drugi dio Osnovnog treninga za nenasilno djelovanje za žene iz vjerskih zajednica. Zapravo, bila je to mješovita grupa budući da nam je do kraja treninga ostao vjeran jedan sudionik. Kada smo na kraju pisale/i evaluaciju na papire nalijepljene na zid, jedno je pitanje glasilo "Po čemu vidiš da se nešto kod tebe promijenilo zahvaljujući ovom treningu?" Riječ koja me najviše dirnula bila je ODVAŽNIJA SAM. Tako me se prije par godina dojmio odgovor na slično pitanje evaluacije. Odgovor je glasilo: IMAM OBRAZ.

Što mi to radimo?

Na evaluacijama radionice često kažemo da, zapravo, radimo jednostavne stvari koje su bile tu negdje u nama, ali, eto, sada smo ih posložili. Kada dobijemo kompliment, on obično glasi da smo mi strpljivi, da razumijemo svakoga. Sad, mislim da se time želi izraziti zadovoljstvo što je svaka osoba imala prostora u grupi. Što konačno ne ovisi o razumijevanju trenera, nego o načinu rada u grupi od 12 - 15 ljudi, a koji imaju i vremena i prostora pozabaviti se sobom, međusobnim odnosima te povezivati teme s društvenim kontekstom. Koliko god je staromodna ta parola, u radionici je "osobno istodobno i političko". Radionice su vrijeme provedeno u radu kroz vježbe, igru, govor, statue koje su sve u traženju različitih sposobnosti u sebi

"Po čemu vidiš da se nešto kod tebe promijenilo zahvaljujući ovom treningu?" Riječ koja me najviše dirnula bila je ODVAŽNIJA SAM. Tako me se prije par godina dojmio odgovor na slično pitanje evaluacije. Odgovor je glasilo: IMAM OBRAZ.

radi djelovanja oko sebe. Možda je za neku od tih osoba ključno iskustvo da se može biti saslušan, možda da se može izraziti za drugu, možda da može kreativno izvesti skeč ili statuu. Specifičnost ovog treninga bila je ekumenska komponenta, odnosno unošenja sadržaja teologije nenasilja vezanih uz evanđeosku poruku. Možda niste znali, ali tog materijala je podosta, koliko god moja Crkva šutjela o tome.

Okreni drugi obraz

Jedna od radionica bavila se temom "okreni drugi obraz", tekstom iz Matejevog evanđelja.

Zanimljiva je egzegeza južnoafričkog teologa Walthera Winka, koji smatra da se u okretanju drugog obraza skriva poruka o osobi koja ima obraz (vidi gore podudarnost) pa ima i što suočiti svom protivniku koji pak s takvom reakcijom ne računa te je primoran vidjeti nasuprot sebe drugu osobu i zamisliti se nad svojim ponašanjem. Također, u okretanju drugog obraza vidi neposlušnost postojećem običajnom, a bogme i zakonskom pravu. Jesmo li realisti kada prenosimo ovakve poruke? I u kojem će se smjeru razvijati naše polaznice/polaznik?

Što dalje?

Na kraju treninga došla mi je slika djeteta koje, kada mu ispričaš priču, još uvijek velikim očima gleda u tebe i pita: I onda? Kao da nije dosta ni dvanaest dana, kao da uz trening pripada još nešto. Konačno, trening otvara prozore prema novim svjetovima. Zapravo, otvara apetite za nove svjetove. Koje još treba izgraditi u postojećim okolinama.

Dobra je vijest da se ova grupa i nadalje sastaje te se nadamo da će biti oslonac jedni drugima. Pitanje je može li se pojedino selo, pojedina osoba podržati posjetama i razgovorima. Tako smo i odlučili ostati u češćem kontaktu s dvije osobe, od kojih je jedna u Berku, a druga u Mikluševcima.

Jesmo li realisti?

Naslov dolazi iz natuknice koju mi je urednica Kulture mira ponudila kao putokaz za pisanje ovog članka. Kaže da mi, treneri, realno pogledamo što smo radili. Ja sam u tome čula ozbiljnost, neku vrijednost i čvrstinu. Sve bih to skupa željela biti ukoliko mogu slijediti viziju Ernsta Langa, koji kaže:

"Kao djeca, umjetnici, istraživači, osnivači, izumitelji i sveci, i mi možemo izabrati sasvim drugačiji život. Svima njima ovo je zajedničko: ne dopuštaju da ih vode vlastita loša iskustva, nego slijede svoja dobra očekivanja. Unaprijed se raduju onome, što se tek treba desiti. Raduju se utopiji, onome što će doći, što realisti nikada neće moći izračunati. Za njih je svijet pun obećanja, u svakom slučaju, pun dobrodošlih prilika. Nisu oni sanjari. Oni su, dapače, realniji od realista jer su spremni promatrati stvarnost prije svega kao riznicu mogućnosti, umjesto da vide samo zbor uvjeta."

Projekt slušanja u Bosanskoj Posavini - Novo Selo

Kao što smo pisali u ranijim brojevima Kulture mira, mirovni je tim¹ iz Slavenskog Broda, kao prvi iz Hrvatske, provodio tijekom 2000. godine program slušanja u tri zajednice susjedne države Bosne i Hercegovine: Kolibe Gornje (zajednica Bošnjaka povratnika u sadašnju Republiku Srpsku), Zborište (susjedna zajednica domicilnog srpskog stanovništva) i Novo Selo (zajednica potencijalnih hrvatskih povratnika trenutačno nastanjenih u Slavenskom Brodu). Pred nama su bile nepoznate nam zajednice podijeljene ratom, kao i doista teška pitanja:

Je li ohrabivanje i osnaživanje ljudi iz ratom podijeljenih zajednica na sudjelovanje u izgradnji mira i oporavljanju njihovih zajednica - doista ono što ljudima treba? Pomažemo li time pojedincima i cijeloj zajednici ili ih izlažemo? Hoćemo li moći ostati uz njih dok smo im potrebni?

ja: možemo li i kako doprinijeti izgradnji osnove za oporavak, trajan mir i razvoj u ratom razorenim susjednim hrvatskim, srpskim i muslimanskim selima? Kako će primiti nas iz Hrvatske ili nas koji smo slušali i "one druge"? Koja su im očekivanja i hoćemo li ih moći ispuniti? I naravno, pitanja koja si mirovni aktivisti uvijek postavljaju: koliko je i je li ono što radimo - ohrabivanje i osnaživanje ljudi iz ratom podijeljenih zajednica na sudjelovanje u izgradnji mira i oporavljanju njihovih zajednica - doista ono što ljudima treba? Pomažemo li time pojedincima i cijeloj zajednici ili ih izlažemo? Hoćemo li moći ostati uz njih dok smo im potrebni?

Namjera je bila stjecanje pouka iz primjera uspješne bošnjačke povratničke zajednice u Kolibama Gornjim i njihovog odnosa sa susjednim Zborištem². Njihova se iskustva željelo podijeliti sa širom, potencijalnom povratničkom zajednicom u Posavini, naročito s mještanima Novog Sela. U vrijeme kada smo otpočeli slušati Novoseljane, njihovo je Novo Selo još uvijek bilo potpuno porušeno, dok je većina izbjeglih mještana Hrvata živjela u Slavenskom Brodu. Kako žive, čemu se nadaju, spremaju li se za povratak, što ih potiče, a što priječi? Može li

im iskustvo i prisutnost Kolibaraca pomoći?

Novo Selo je smješteno na području općine Bosanski Brod, sadašnje Opštine Srpski Brod u srpskom entitetu BiH. Prema popisu iz 1991. godine, u selu je živjelo 2.994 stanovnika, uglavnom hrvatske nacionalnosti. Novo Selo je bilo jedno od najbogatijih mjesta u bosanskobrodskoj općini ili, kako je to rekao jedan Novoseljani: "Kako se živjelo u Novom Selu prije rata, nije nam trebala Amerika". Međutim, tijekom rata i poratnog razdoblja selo je potpuno uništeno, nije pošteđena niti jedna kuća. Većina mještana izbjegla je u listopadu 1992. godine u Hrvatsku. U proljeće 2001., povratak je u selo bio tek u začetima. Danas je obnovljeno oko 30 kuća. Nekolicina starijih trajno se vratila, ostali su još u procesu - dolaze vikendom, uređuju vrtove i okoliš...

"Vi ste prvi u ovih devet godina koji nas pitaju kako smo..."

Razgovarali smo, slušali 3-4 sata članove 30-tak obitelji iz Novog Sela. Nakon prvotnog nepovjerenja, govorili su o svojim problemima. Drago im je što smo ih došli čuti: "Vi ste prvi u ovih devet godina koji nas pitaju kako smo, što mislimo,

Iako su već niz godina građani Republike Hrvatske, većina se ne osjeća potpuno prihvaćenima u Slavenskom Brodu.

osjećamo i predlažemo..."

Govoreći o životu u Hrvatskoj u proteklih devet godina, tek nekolicina Novoseljana kaže kako se u Hrvatskoj osjećaju dobro. Iako su već niz godina građani Republike Hrvatske, većina se ne osjeća potpuno prihvaćenima u Slavenskom Brodu. Napuštanje Novog Sela nije bilo njihov prvi izbor, a ovdje kao da su građani drugog reda u odnosu na starosjedioce. Sa bivšim se suseljanim uglavnom ne susreću organizirano, nego tek slučajno, u prolazu, na tržnici ili u crkvi.

Život prije rata opisuju dobrim, materijalno sigurnim, gotovo bogatim. Iako se uvijek naginjalo držanju uz svoju etničku skupinu (pa su im tako i seoske zajednice organizirane jedne pored drugih), nije bilo međunarodne netrpeljivosti.

Dapače, odnosi su bili dobri, ljudski. Možda su upravo zato i povrede dublje - osjećaju se prevarenima. Bivši vojnici nisu pokazali želju za razgovorom o detaljima ratnoga iskustva, nego su tek naveli činjenicu kako su rat dočekali u uniformi.

Mali novoseljani u Živogošću 2001. godine.

Most

Most koji povezuje Slavonski i Bosanski Brod, tj. RH i srpski entitet

BiH, otvoren je 1999. godine, što su Novoseljani s kojima smo razgovarale doživjeli kao uklanjanje prepreke povratku. Nekima je, međutim, hod preko mosta u tim prvim prelascima bio izuzetno težak. Most im je istovremeno značio i vezu, mogućnost povratka, ali i granicu. Budući da na kraju dana neće moći ostati u Novom Selu, podsjećao ih je na prisilni odlazak tijekom rata. Također, stekle smo dojam kako i izjava poput "most mi ne znači ništa" krije revolt zbog proživljenog i /ili odlučnost da se ne osvrće, nego gradi druga budućnost i drugi zavičaj.

Čini se da postoji potreba progovaranja o prošlosti i o sadašnjosti u duhu istine. To je područje na kojem bi, prema mišljenju naših sugovornika, mirovne inicijative mogle pomoći.

U cijeloj je toj prognaničkoj nesreći dobro što su ljudi ipak izborili svoje pravo na mogućnost izbora. Samo je nekolicina naših sugovornika izjavila da će se vratiti zato što nemaju alternativu. Trećina se ne namjerava vratiti. Također, postoji i mala skupina onih koji se vraćaju iz unutrašnje potrebe i odlučnosti, ne postavljajući nikakve uvjete. Ostali razmišljaju o povratku, ali pod određenim uvjetima, kao što su, npr., obnova kuće i stvaranje osnovnih uvjeta za život, izgradnja infrastrukture u selu, mogućnost izdavanja radne vize (stanovanje u Novom Selu, a odlazak na posao u Slavonski Brod), masovnij organizirani povratak... Neki pak povratak povezuju s odlaskom u mirovinu, a neki s boravkom u Novom Selu vikendom.

Stariji jasnije iskazuju osjećaj pripadnosti: "Zrak tamo drugačije

miriši"; "Mene vuče tamo, ne mogu zaboraviti. Tu sam se rodila, to je moje selo, selo mojih roditelja, meni najljepše"; "Kad sam tamo, čini mi se, dala bih sve samo da se vratim. Ali kuda s djeцом. Strah me za njih".

Mnogima bi bilo lakše razmišljati o povratku da sada tamo nije Republika Srpska. Je li u takvoj situaciji moguće učiniti nešto osim čekanja političkih promjena? Neki su otkrili alternativu, stvarnost koja se oslanja na čovjeka i koja odražava njegovu snagu: "Ljudi trebaju odlaziti u svoje. Dolasci, korektni odnosi na carini, pijaci... započinju promjene". Čule smo vrijedne prijedloge mještana koji se odnose na obilazak i raščišćavanje ruševina, složnost i upornost odraslih u zajedničkoj obnovi njihovog sela, prihvaćanje ponuda donatora...

Prva donacija od 30 kuća planski je rađena i osmišljena, tako da u svakom zaselku bude poneka kuća, kako bi se na povratak lakše odlučili i drugi ljudi iz tog zaselka. Razlog zbog kojega se prvom donacijom samo starijima popravljaju kuće jest i zato što oni imaju mirovinu, a s njom i osiguranu egzistenciju. Za starijima će dolaziti i djeca, isprva možda samo u posjet, ali redovni su dolasci preduvjet povratka. To je metoda oživljavanja sela, a ne povratak pojedinaca. Međutim, ne vide svi tako.

Uz sporo rješavanje povratka i povrata imovine od strane međunarodne zajednice i vlade, baš kao i u drugim povrat-

"Ekonomija je osnovni pokretač ponovnog zajedničkog života, ako nema posla, ljudi su nezadovoljni i otuđeni. Uz posao ostvarit će se i komunikacija".

¹ Zdravka Matej, Biljana Ljubović, Željka Valjetić i Marija Lovaković provodile su Program slušanja u Posavini kao dio programa poslijeratna izgradnja mira i zajednice Centra za mir-Osijek i partnerske organizacije Lice mira Slavonski Brod.

² Tekstovi o projektu slušanja u Kolibama i Zborištu objavljeni su u Kulturi mira br. 2,3,4

³ Zahvaljujemo kući "Seka" - Ženskom centru za obrazovanje, terapijski rad i rekreaciju žena i djece što nam je dao priliku da dovedemo žene iz te tri zajednice. Pružajući gospodinstvo, mogućnost rekreacije, kreativnog odmora i psihološke pomoći nositeljice projekta "Seka" pomažu ženama i djeci žrtvama rata i/ili nasilja u obitelji poboljšati njihovo fizičko i psihičko zdravlje. Također, razvijajući komunikaciju i razumijevanje između žena različitih narodnosti, religijskih opredjeljena i iskustva podržavaju mirovne procese.

ničkim zajednicama, tako i kod Novoseljana ima "unutarnjih problema" o kojima sami govore - nedovoljna informiranost, neslaganje oko prioriteta dodjele donacija, prevelika očekivanja od donatora, nesprijetnost na sudjelovanju u aktivnostima oko povratka..

Susrete s ljudima druge nacionalnosti iz susjednih sela uglavnom opisuju korektnima i bez provokacija, ali s jasnim osjećajem nepovjerenja i jaza nastalog tijekom rata. Razina komunikacije je površna: "Kad se sretnemo, pozdravimo se, počnemo pričati, ali ne znaš o čemu bi pričao...". Čini se da postoji potreba progovaranja o prošlosti i o sadašnjosti u duhu istine. To je područje na kojem bi, prema mišljenju naših sugovornika, mirovne inicijative mogle pomoći.

Ako ima kontakata, uglavnom su poslovni, što je gotovo jedini načina koji, za sada, vide kao mogućnost za zajednički život. "Ekonomija je osnovni pokretač ponovnog zajedničkog života, ako nema posla, ljudi su nezadovoljni i otuđeni. Uz posao ostvarit će se i komunikacija".

Zajedničko ljetovanje

Danas su iza nas slušanja, ali i zajedničko ljetovanje djece u Živogošću te zajednički boravak žena iz sve tri zajednice u kući "Seka"³ na Braču, a o čemu su sudionice u knjigu dojmova, između ostalog, napisale: "Je li moguće da grupa žena iz tri nacionalno različite zajednice, među kojima do jučer nije bilo komunikacije, provedu petnaest dana skupa u slozi, družeći se i provodeći vrijeme kao potpuno jedinstvena grupa... Uspostavili su se kontakti, stvorila su se nova prijateljstva i učvrstila postojeća,... Potaknuta su neka nova razmišljanja, izmijenjeni neki stavovi prema životu... I sve to u kući "Seka", gdje vlada sklad i prijateljstvo, gdje osmijeh i ljubaznost, dobrota i blagost zamjenjuju nasilje i netrpeljivost. Ovdje, gdje se svaka od nas osjeća važna, sigurna i voljena...".

Iako je ljetovanje u Živogošću ove godine organizirano po šesti put, za naš je tim to bio pionirski posao. Konačno smo

mogle zajednicama u kojima smo radile ponuditi nešto "konkretno": 24 djece iz 3 zajednice povelj smo na ljetovanje. Pripremu djece za ljetovanje radile smo u sve tri zajednice. Imali smo pojedinačne i zajedničke roditeljske sastanke te radionice s djecom.

U Živogošću je druženje djece bilo intenzivno. Saznali smo mnogo jedni o drugima. Dani su bili ispunjeni. Učenje plivanja za neplivače i kupanje bilo je također zabavno. Suze na ras-tanku..

U Živogošću su mi se sviđele radionice, more, kupanje, šetnje, ali najviše od svega društvo. Upoznala sam puno prijatelja iz različitih država i moram priznati da je to stvarno prekrasan osjećaj (Ana)

Potrebna im je pomoć pri suočavanju s povredama iz prošlosti i teškoćama današnjice kako bi se mogle otisnuti u budućnost koju će same stvarati.

Kako krenuti dalje?

A što je pred nama? Kako živjeti iskustvo "Seke" po povratku u svoje obitelji i u svoje zajednice? Čini li nas ono zapravo izloženijima ili ranjivijima? Na susretu nakon povratka s Brača žene su otvorile sva ta pitanja i dogovorile se - još treba zajedno hodati, potrebna im je pomoć pri suočavanju s povredama iz prošlosti i teškoćama današnjice kako bi se mogle otisnuti u budućnost koju će same stvarati. Grupa se sastaje jednom mjesečno ....

Fotografija za uspomenu na zajedničko ljetovanje u kući "Seka".

Jelena-Gordana Zloić & Marijana Mitrović

Kreativne radionice -

- odgoj za mir

Detalj s radionice u školi u Kneževim Vinogradima.

Kreativne se radionice održavaju u tridesetak škola, uglavnom na području Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Većim dijelom organizirane su u osnovnim školama,

Najčešći problemi dolaze s povećanom i sve snažnije ispoljavanom agresijom u djece, što je posljedica nezadovoljenih potreba i ugrožene egzistencije, poremećenih odnosa u obiteljima i cjelokupnoj zajednici, te poremećenim sustavom vrijednosti.

no uključeno je i šest srednjih škola, osječki Srednjoškolski đački dom te Dom za odgoj mladih. Također, kontinuirano se provodi edukacija prosvjetnih radnika koji postaju trenerski tim te dalje šire stečena znanja. Trenerski tim trenutačno ima više od 150 nastavnika, pedagoga i psihologa koji tvore svojevrsnu mrežu stručnjaka za rad s djecom, mladima, roditeljima i nastavnicima, ali i s drugim dijelovima stanovništva zainteresiranih za ove probleme i njihovo rješavanje.

Posebna se pozornost posvećuje radu na emocijama, traumatičnim iskustvima, strahovima, brigama i tugovanju, suosjećanju, uživanje, transformaciji sukoba, kreativnom rješavanju sukoba, vještinama medijacije, toleranciji, uvažavanju različitosti, samopoštovanju, samopouzdanju, vještinama komunikacije. Najčešći problemi dolaze s povećanom i sve snažnije ispoljavanom agresijom u djece, što je posljedica nezadovoljenih potreba i ugrožene egzistencije,

poremećenih odnosa u obiteljima i cjelokupnoj zajednici, te poremećenim sustavom vrijednosti. Prema iskustvima osoba uključene u aktivnosti projekta, veliki broj roditelja obolijeva od ovisnosti (alkoholizma i sl.) te su agresivni ispadi u obitelji česti. Svim tim ljudima potrebna je terapija socijalnog tipa, dakle psihološko-socijalna potpora, gdje s njima treba razgovarati, slušati ih, jer imaju potrebu ispričati mnogo toga što inače ne mogu, pogotovo pred djecom.

Višegodišnje iskustvo rada na projektu ukazalo je i na psihičke posljedice koje je rat ostavio na djeci "novih" generacija. Kod te su djece vidljivi poremećaji u ponašanju: hiperaktivnost, hipersenzibilnost, osjetljivost na sve vanjske podražaje, brze i snažne emocionalne reakcije na konfliktnu situaciju, tj. lako upadaju u konflikte, verbalne i fizičke. Riječju, ta djeca imaju izuzetno nizak prag tolerancije na frustracije. Zato je s djecom rođenom u ratu i neposredno iza rata potrebno stručno i pažljivo raditi, jer su emocionalno vrlo labilna. Možda zvuči neobično, ali iskustvo je pokazalo kako su ratne traume lakše preživjela djeca koja su cijelo vrijeme rata bila, primjerice, u Osijeku s roditeljima nego ona koja su bila dislocirana izvan zone ratovanja, na sigurno, ali odvojena od roditelja.

Pravo, kvalitetno rješenje za ovu mladu populaciju vidimo u pravilnoj i humaniziranoj komunikaciji, kako s djetetom tako i

roditeljima, i upravo na tim smjernicama temelji se rad i metode Kreativnih radionica u prošlim i u naredne dvije godine. U tom razdoblju planirano je proširenje projektnih aktivnosti i na područje Bosanske Posavine u suradnji s humanitarnom udrugom iz Orašja "Akcijom do zdravlja" te na područje Vojvodine u suradnji s organizacijama "Društvo za toleranciju" iz Bačke Palanke i "Kreativni klub korak" iz Sombora. Namjera nam je ostvariti suradnju s učiteljima u BiH i Vojvodini koja će omogućiti kvalitetnu mirovnu edukaciju učitelja u navedenim susjednim državama. Na taj način

Iskustvo je pokazalo kako su ratne traume lakše preživjela djeca koja su cijelo vrijeme rata bila, primjerice, u Osijeku s roditeljima nego ona koja su bila dislocirana izvan zone ratovanja, na sigurno, ali odvojena od roditelja.

osposobit ćemo njihove prosvjetne radnike za rad s učenicima i svojim kolegama, zatim vlastitim bogatim iskustvom i znanjem, stečenim raznovrsnom i višeslojnom edukacijom, pomoći mirovnoj edukaciji u susjednim državama. Supervizijom i vanjskom evaluacijom omogućit ćemo učiteljima u tim područjima podizanje kvalitete njihovoga rada. Dugoročni bi cilj takve suradnje bio, prema našem mišljenju, doprinos normalizaciji života mladih, obnovi povjerenja i razvoju interkulturalnosti, tolerancije i uvažavanja u regiji Jugoistočne Europe. Kao i proteklih godina financijsku potporu projektu pruža švicarska organizacija HEKS, švicarska vlada i kanton Zürich čiji su članovi u listopadu 2001. godine bili u trodnevnoj posjeti projektu i Centru za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek. Svrha njihovog dolaska bila je upoznavanje s projektnim aktivnostima i sa trenutnom političkom situacijom u regiji. Tijekom boravka u Osijeku gosti su sudjelovali na radionici u osnovnoj školi u Kneževim Vinogradima. Posebnost ove škole je u tome što su njeni djelatnici uključeni u aktivnosti projekta od 1996. godine, dakle u vrijeme dok je to područje još uvijek bilo dio UNTAES zone. Centar za mir-Osijek je ponudio korištenje priručnika "Za Damire i Nemire" koji je prihvaćen, preveden na srpski jezik i tiskan na ćirilici. Teme obrađivane kroz tu edukaciju i program ponuđen u priručniku bile su vezane uz emocije, toleranciju, nenasilno rješavanje sukoba,

vještine komunikacije, suradnju, te izgradnju mira. Kao rezultat svega toga, po prestanku mandata UNTAES-a na tom području, svi djelatnici škole koji su to željeli ostali su dio radnog kolektiva uz kolege povratnike. Učitelji i nastavnici iz te škole još su uvijek članovi i suradnici projekta Kreativne radionice-odgoj za mir, a znanja i vještine koje stječu kroz projekt implementiraju i u svojoj radnoj i životnoj sredini. U sve je tomu važno istaknuti veliku podršku i mudro vođenje školskog kolektiva od strane ravnatelja škole, gospodina Ivana Prgometa.

Kroz razgovor s ravnateljem i nastavnicima škole te radionicu s učenicima, gosti iz Švicarske su imali mogućnost saznati nešto više o načinima rada s djecom u višenacionalnim sredinama, te o kontinuiranoj edukaciji djelatnika škole kroz projektne aktivnosti.

Posjeta je završila svečanim primanjem kod župana Osječko-baranjske županije, dr. Ladislava Bognara. Župan je u razgovoru s gostima i donatorima istaknuo važnost i vrijednost njihove pomoći u edukaciji učitelja što je urodilo kvalitetnijim radom s djecom prognanicima, povratnicima, traumatiziranim djecom i njihovim roditeljima, te drugim stradalnicima rata i braniteljima. Bila je to i prilika za njih da postave pitanja o sadašnjoj političkoj i gospodarskoj situaciji u regiji. Kako je ovo bio njihov prvi susret s predstavnicima vlasti tijekom višegodišnje suradnje s Centrom za mir-Osijek, gosti su susret ocijenili iznimno važnim i poticajnim za nastavak suradnje.

Gosti iz Švicarske na primanju kod župana Osječko-baranjske županije dr. Ladislava Bognara.

Jelena-Gordana Zloić & Marijana Mitrović

Igrom protiv nasilja

Jedna od novina u programu Mirovnog odgoja i psihosocijalnog razvoja u prošloj godini bila je pokretanje projekta "Igrom protiv nasilja". Projekt je pokrenut u okviru programa Europske zaklade za kulturu "Umjetnost za društvenu promjenu". Riječ je o europskom programu za profesionalne umjetnike koji se provodi od 1996. godine. Cilj mu je osposobljavanje mladih ljudi koji su u nepovoljnom položaju, kako bi izgradili samopouzdanje i stekli vještine potrebne za njihovu

U svakom je slučaju učinak nasilja na mlade ljude destruktivan: nasilje uništava njihovo samopoštovanje i samopouzdanje. Ono također slabi njihovu vjeru da mogu sami pozitivno pridonijeti budućnosti njihova društva.

potpuniju integraciju u civilno društvo, a kao doprinos povezivanju različitih disciplina u ovom području. Ciljevi programa uključuju aktiviranje i usavršavanje profesionalnih umjetnika, uključivanje u projekt mladih ljudi koji su u opasnosti, te praćenje i vrednovanje takvog rada.

Igra protiv nasilja je specifično usmjerena, no također je dio aktivnosti programa Umjetnost za društvenu promjenu. Ona podržava umjetnike u jugoistočnoj Europi koji rade s mladim ljudima suočenim s nasiljem u vlastitoj zemlji.

Kako je ranije spominjano, mladi su ljudi suočeni s mnogim različitim vrstama nasilja. U svakom je slučaju učinak nasilja na mlade ljude destruktivan: nasilje uništava njihovo samopoštovanje i samopouzdanje. Ono također slabi njihovu vjeru da mogu sami pozitivno pridonijeti budućnosti njihova društva. Igra protiv nasilja nudi konstruktivna sredstva mladima da počnu nadilaziti ove probleme. Ekspresivnim i kreativnim tehnikama u radionicama riječi, zvuka i pokreta mladi upoznaju svoju osobnost, stvarajući sliku o sebi i postepeno i smiono razvijaju osjećaje vlastite vrijednosti. "Usredotočili smo se na dramsku igru kao medij koji će se uhvatiti u koštac sa štetnim učincima kako ubrzane društvene tranzicije tako i u konfliktnim situacijama. Želja nam je pomoći svim mladim ljudima koji se suočavaju s nasiljem u njihovim osobnim ili društvenim životima.", riječi su savjetnice projekta, pedagoginje Marijane Mitrović.

U protekloj školskoj godini u aktivnosti projekta se uključilo dvjestotinjak mladih od 12 do 19 godina, iz Osijeka, Tenje,

Petrijevaca, Kneževih Vinograda, Dalja i Nove Gradiške, učenika osnovnih i srednjih škola iz rizičnih skupina socijalno i egzistencijalno ugroženih, šticećenika doma za odgoj mladih (među kojima ima i maloljetnih prijestupnika, delinkvenata), šticećenika doma za napuštenu i zlostavljaju djeću, te mladih koji nisu obuhvaćeni sustavom obrazovanja iz ekonomskih ili socijalnih razloga, djevojke iz ženskog srednjoškolskog đačkog doma u Osijeku koje pohađaju različite srednje škole.

Projekt uspješno vodi Danira Zovko Šimić pedagoginja Škole za tekstil, dizajn i primijenjenu umjetnost u Osijeku i članica Hrvatskog centra za dramski odgoj.

Svi su voditelji radionica specifično educirani iz područja dramskog rada. Aktivnosti su se odvijale u skupinama jednom tjedno tijekom školske godine. Mladi su pokazali entuzijazam za predloženi oblik i postizali izvrsne rezultate na susretima dramskih grupa. Voditelji su imali sustavnu stručnu podršku profesionalaca iz kazališta, superviziju, grupnu podršku i savjetovanje.

U materijalnoj podršci su posredovali Institut Otvoreno društvo Hrvatska s Europskom zakladom za kulturu i Centar za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek kroz Program mirovnog odgoja i psihosocijalnog razvoja - Kreativne radionice koji je osigurao potpunu logističku podršku: savjetovanje, superviziju i grupnu podršku, prostor i opremu

Ove se školske godine nastavlja s radom ne projektu jer se pokazao zanimljivim i vrlo korisnim za mlade. Ne samo da su uživali u procesu kreiranja scenarija, vježbanja i scenske ekspresije nego su ugrađivali sve svoje potrebe za postizanje civilnog demokratskog društva i za rješavanje konflikata koji se

Ekspresivnim i kreativnim tehnikama u radionicama riječi, zvuka i pokreta mladi upoznaju svoju osobnost, stvarajući sliku o sebi i postepeno i smiono razvijaju osjećaje vlastite vrijednosti.

pojavljuju u okruženju i njihovim pojedinačnim osobnim životnim pričama. Visoke ocjene koje su grupe dobile predstavljanjem svojih uradaka pred svojim vršnjacima i učiteljima te pred natjecateljskim komisijama potvrđuju vrijednost ovoga projekta.

Globalna perspektiva trećeg sektora

Koliko god organizacije civilnog društva u Hrvatskoj, kao i sam pojam civilnoga društva, još uvijek nisu dovoljno istražene, prepoznate i razumljive, toliko i stoji činjenica da razvoj organizacija civilnog društva u Hrvatskoj zauzima sve više našeg prostora, te je sve češća tema o kojoj se na različitim razinama govori sa sve više uvažavanja. Taj krhki, a potencijalima snažan sektor svakodnevno se susreće s brojnim izazovima i, čini se, polako ih svladava, korak po korak. Zakonski okvir, porezne olakšice, afirmacija volonterskog rada, programi suradnje s institucijama vlasti, financiranje iz domaćih izvora, utjecaj na razvoj zajednice i mjesto u društvu samo su dio naših nastojanja. Realizacija velikoga dijela istih pak direktno ovisi o vrednotama koje promoviramo i živimo. Povjerenje je temeljna vrednota o kojoj ponajviše ovise svi oblici suradnje, a koji, rekla bih, čine najznačajniji način utjecaja na izazove s kojima se svakodnevno susrećemo. Odgovornost svakog pojedinca koji se odluči uključiti u svijet organizacija civilnog društva ogromna je, ali još je veća odgovornost udruge. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek pokretanjem programa potpore za razvoj organizacija civilnog društva preuzeo je na sebe, zajedno s Udrugom MI iz Splita i Ri-centrom iz Rijeke, veliku odgovornost su-razvoja koncepta regionalnih centara potpore. Brojni su izazovi s kojima se susrećemo: kako doprinijeti razvoju na način uključivanja svih zainteresiranih, kako se oduprijeti vanjskim utjecajima ili preslikavanju postojećih modela.

Povjerenje u sebe, povjerenje u druge i povjerenje u bogatstvo različitosti pomoći će nam u istraživanju i razvijanju - kako dr. Lester M. Salamon, autor ovog poticajnog teksta veli - ogromnu kolekciju institucija i odnosa za koje imamo pregršt imena.

Branka Kaselj

U ovom broju započinjemo govoriti o jednoj od najmanje vidljivih i najzačudnijih ljudskih naseobina - mjestu daleko manje istraženom nego daleka prostranstva Australije. Riječ je, naravno, o ogromnoj kolekciji institucija i odnosa koji se nalaze između tržišta i države, i za koje imamo pregršt imena - treći sektor, neprofitni sektor, sektor civilnog društva, volonterski sektor, socio-ekonomski sektor, NVO sektor, humanitarni sektor i mnogi drugi.

Riječ je o složenom i raznolikom skupu entiteta koji obuhvaćaju elitna sveučilišta i male dječje vrtiće, javne kuhinje za

Riječ je o složenom i raznolikom skupu entiteta koji obuhvaćaju elitna sveučilišta i male dječje vrtiće, javne kuhinje za beskućnike i priznate kulturne institucije, agencije za ljudska prava i udruge odvjetnika i drugih profesionalaca, sindikati i ženske grupe te mnoge, mnoge druge. Ono što povezuje ove raznolike entitete i opravdava pristup kao grupi, tj. sektoru, nisu aktivnosti koje provode, niti područje djelovanja, nego prvenstveno vrijednosti koje te operativne karakteristike dopuštaju i potiču.

beskućnike i priznate kulturne institucije, agencije za ljudska prava i udruge odvjetnika i drugih profesionalaca, sindikati i ženske grupe te mnoge, mnoge druge.

Bez obzira na svrhu, sve ove organizacije dijele pet odlučnih osobina koje je moguće objektivno identificirati:

- prvo, riječ je o **organizacijama**, tj. imaju nekakav institucionalni identitet
- drugo, **privatne su**, tj. nisu dijelom nekog od državnih aparata
- treće, **ne raspolažu profitom**, tj. mogu ostvarivati profit, ali ga ne dijele svojim vlasnicima ili direktorima
- četvrto, **samoupravne su**, tj. uživaju značajan stupanj autonomije

U osnovi svega toga nalaze se, prema mišljenju mnogih, dvije temeljne ideje. Prva je ideja individualne inicijative za javno dobro, ideja koja kaže kako ljudska bića imaju sposobnost i obvezu djelovati na vlastitu odgovornost kako bi poboljšali vlastite živote, ali i živote drugih, te kako bi uzeli stvari u svoje ruke s ciljem poboljšanja općeg dobra.

- i konačno, peto, **volonterske su**, tj. sudjelovanje u radu takvih organizacija nije prisilno te uključuje energiju i ljudske potencijale koji su dobrovoljno stavljeni na raspolaganje.

Uz bok ideji o individualnoj inicijativi za javnim dobrom nalazi se i vrijednost solidarnosti, zajedništva, odnosno ideja da ljudi nemaju odgovornost samo prema sebi samima, već jedni prema drugima i prema društvu/zajednici koja je šira od one kojoj pojedinac pripada. To je ono što čini organiziranu dobrovoljnu akciju još važnijom od akcije pojedinca.

Ono što povezuje ove raznolike entitete i opravdava pristup kao grupi, tj. sektoru, nisu aktivnosti koje provode, niti područje djelovanja, nego prvenstveno **vrijednosti** koje te operativne karakteristike dopuštaju i potiču.

Koje su, dakle, vrijednosti koje utjelovljuje Treći sektor?

Jasno je da su višestruke. Uključuju altruizam, suosjećanje, osjetljivost prema onima u potrebi te odanost pravu na slobodu izražavanja, ali u osnovi svega toga nalaze se, prema mišljenju mnogih, dvije temeljne ideje. Prva je **ideja individualne inicijative za javno dobro**, ideja koja kaže kako ljudska bića imaju sposobnost i obvezu djelovati na vlastitu odgovornost kako bi poboljšali vlastite živote, ali i živote drugih, te kako bi uzeli stvari u svoje ruke s ciljem poboljšanja općeg dobra.

Zbog toga se pravo na formiranje organizacija Trećeg sektora pretvara u **temeljno ljudsko pravo**, podjednako važno kao i pravo slobodnog izražavanja. Zaista, u organizacijskoj eri kakva je naša, u kojoj pojedinačno djelovanje ima malo učinka ukoliko pojedinci ne udruže svoje glasove s glasovima mnogih drugih, pravo na udruživanje nužni je dodatak pravu o slobodi izražavanja.

Uz bok ideji o individualnoj inicijativi za javnim dobrom nalazi se i vrijednost **solidarnosti, zajedništva**, odnosno ideja da ljudi nemaju odgovornost samo prema sebi samima, već jedni prema drugima i prema društvu/zajednici koja je šira od one kojoj pojedinac pripada. To je ono što čini organiziranu dobrovoljnu akciju još važnijom od akcije pojedinca.

Želja nam je dokazati nekoliko tvrdnji o takvim organizacijama, o njihovom doprinosu, o izazovima s kojima se suočavaju i o tome kakav može biti odgovor na te izazove.

1. Globalna revolucija udruga

Prva je tvrdnja možda najvažnija. Vrijeme u kojemu živimo čini se kao poseban trenutak povijesti ustroja institucija. Izgleda da

smo posred "globalne revolucije udruga", golemoga uzbuđenja zbog organiziranih privatnih volonterskih akcija, zbog strukturiranog djelovanja građana izvan granica tržišta i države. To će se, na neki način, pokazati podjednako važnom karakteristikom kasnog 20-og stoljeća, kao što je rast nacionalne svijesti bio važan na koncu 19-og stoljeća. Dokazi o tomu vidljivi su svugdje:

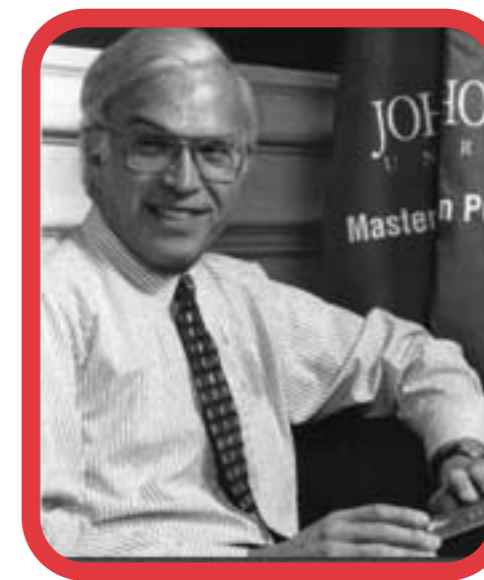
- polovica svih neprofitnih organizacija koje sada postoje u Italiji navodno je osnovana u posljednjih 15 godina
- 23.000 volonterskih organizacija osnovano je u Mađarskoj između 1989. i 1993.
- preko 230.000 neprofitnih organizacija registriranih u Brazilu, da ne spominjem tisuće neformalnih organizacija koje su osnovane u četvrtima i lokalnim zajednicama u protekla dva desetljeća, a koje ne ulaze u formalne popise...

Ovo nije u potpunosti novi fenomen. Korijeni Trećeg sektora sežu daleko u prošlost i moramo paziti da ne upadnemo u zamku "bezgrešnog začeca" koja opisuje suvremeni Treći sektor kao nešto sasvim novo i nezapamćeno u povijesti. Ali zasigurno je već bilo uzbuđenja i otkrića.

2. Zašto?

Zašto se ovo događa? I zašto se događa sada?

Odgovor vjerojatno leži u četiri krize i dvije revolucije kroz koje je umanjena uloga države te otvoren put za ovakav porast u organiziranim volonterskim akcijama. Prvi od ovih poticaja je kriza moderne države blagostanja. Tijekom posljednjeg desetljeća sustav državne zaštite za starije i slučaj gospodarskih neprilika koji je na razvijenom Zapadu poprimio svoj oblik do 50-ih godina, nije se više činio djelotvornim. Smanjeni globalni gospodarski razvoj tijekom 70-ih godina doprinio je vjerovanju kako su troškovi socijalne skrbi, koji su znatno porasli tijekom prijašnjih desetljeća, istisnuli privatna ulaganja. Stvoreno je uvjerenje kako preopterećena i birokratizirana

Dr. Lester M. Salomon

vlada nije u stanju izvršavati dodatne zadatke koji su joj dani. Osim toga, politika države blagostanja redovito je stvarala pritiske među proširenim državnim uslugama koje su premašile volju javnosti da plaća za njih. Ne samo što je država blagostanja štitila od nerazumnog rizika već je, prema vjerovanju mnogih, sputavala inicijativu, oduzimala ljudima osobnu odgovornost i poticala ovisnost.

Krizu države blagostanja pratila je kriza razvoja. Tijekom 70-ih i ranih 80-ih drastično su se smanjili izgledi zemalja u razvoju. Iako se tijekom 90-ih određeni napredak mogao primijetiti u dijelovima Latinske Amerike i Pacifičkog prstena, problemi vezani uz razvoj toliko su narasli tako da danas svaka peta osoba na planetu živi u potpunom siromaštvu.

Ovakva je obeshrabrujuća stvarnost potaknula značajno promišljanje o potrebnim uvjetima za gospodarski razvoj. Jedan je od rezultata bio i novo zanimanje za "participatorni razvoj" ili "potpomognuti samorazvoj"; jedna od strategija pomoći koja naglašava uključenost osnovnih resursa kroz

Korijeni Trećeg sektora sežu daleko u prošlost i moramo paziti da ne upadnemo u zamku "bezgrešnog začeca" koja opisuje suvremeni Treći sektor kao nešto sasvim novo i nezapamćeno u povijesti.

raznolikost nevladinih organizacija. Čineći od siromašnih aktivne sudionike u projektima razvoja, ovaj je pristup postigao značajne rezultate, zaobilazeći pri tome slabe državne institucije. Rezultat je toga sve izraženije javno mišljenje o ograničenju uloge države kao instrumenta razvoja te o prednostima uključivanja institucija Trećeg sektora.

Globalna kriza okoliša također je potakla veće privatne inicijative. Stalno siromaštvo zemalja u razvoju prisililo je siromašne na uništavanje neposrednog okruženja radi preživljavanja. Zbog rastrošne navike i nepažnje bogatih došlo je do ozbiljnog uništavanja okoliša.

Kako su ovi i drugi aspekti krize okoliša postali očiti, građani su postajali sve nezadovoljniji vlašću i spremniji na samoorganiziranje. Nevjerojatan porast zelenih stranaka jedan je od znakova tih reakcija. Slično tomu, uništavanje okoliša bio je jedan od primarnih motiva pojavljivanja nerazvijenog neprofitnog sektora u Istočnoj Europi, uz ekološke krugove koji su aktivni u Poljskoj, Mađarskoj, Rusiji i Češkoj.

Naposljetku, četvrta kriza - kriza socijalizma, također je doprinijela pojavljivanju Trećeg sektora. Iako se već dugo sumnjalo u obećanja socijalizma, zamjena sporog gospodarskog razvoja stvarnom regresijom sredinom 70-ih godina uništila je i ono malo ispravnosti koju je komunistički sustav stekao. Taj je neuspjeh označio potragu za novim načinima zadovoljavanja nezadovoljenih gospodarskih potreba. Ta je potraga doprinijela nastanku tržišno orijentiranih poduzeća, ali je isto tako potaknula eksperimentiranje s mnoštvom nevladinih organizacija, nudeći usluge i sredstva za samoizražavanje izvan

dosega sve više diskreditirane države.

Osim ove četiri krize, još dva pokreta objašnjavaju nedavno pojavljivanje organizacija Trećeg sektora. Prvi pokret je dramatična revolucija u komunikacijama, koja se dogodila tijekom 70-ih i 80-ih godina. Izum i široka primjena kompjutera, optičkih vlakana, telefaksa, televizije i satelita izložili su i najudaljenija mjesta na svijetu komunikacijskim vezama potrebnim za masovno organiziranje i zajedničke aktivnosti. Ovaj je razvoj bio popraćen značajnim porastom pismenosti i razvojem obrazovanja.

Kombinirano širenje pismenosti i komunikacija olakšalo je organiziranje i mobilizaciju ljudi. Komunikacija između središta i udaljenih područja za koju su nekad trebali dani sada traje nekoliko minuta. Autoritarni režimi koji su uspješno kontrolirali svoje komunikacijske mreže sada ne mogu zaustaviti protok

Zašto se ovo događa? I zašto se događa sada? Odgovor vjerojatno leži u četiri krize i dvije revolucije kroz koje je umanjena uloga države te otvoren put za ovakav porast u organiziranim volonter-skim akcijama.

informacija putem satelita i telefaksa. Izolirani aktivisti stoga mogu puno lakše ojačati svoje namjere te razmijeniti iskustva i održavati veze s kolegama u zemlji i izvan nje.

Posljednji presudni čimbenik za razvoj Trećeg sektora je značajni globalni gospodarski razvoj 60-ih i 70-ih godina te revolucija buržoazije koju je taj razvoj donio. U tom je razdoblju stopa rasta svjetskoga gospodarstva godišnje iznosila 5%, a sve su regije sudjelovale u rastu. Stopa rasta u Istočnoj Europi, SSSR-u i zemljama u razvoju nadmašila je stopu rasta industrijskih tržišnih gospodarstava. Ovaj porast nije samo omogućio

materijalni napredak i prouzročio novi ciklus modernih masovnih iščekivanja, već je i pomogao u jačanju građanske klase u Lat. Americi, Aziji i Africi, a čiji je vodeći položaj bio presudan za pojavljivanje privatnih neprofitnih organizacija. Prema tome, ako je ekonomska kriza naposljetku isprovocirala srednju klasu na akciju, taj je ekonomski porast stvorio srednju klasu koja je mogla organizirati odgovoriti.

3. Vodeća gospodarska sila

Kao rezultat svega toga, neprofitni sektor je izrastao u vodeću gospodarsku silu diljem svijeta. Istraživanje koje je provelo John Hopkins University u 22 zemlje diljem svijeta¹ ustanovilo je kako su neprofitne organizacije odgovorne za:

- 5% ukupne radne snage, tj. 1 od 20 zaposlenih radi u nekoj neprofitnoj organizaciji
- 1 od 10 zaposlenih u uslužnim djelatnostima

Kada bi neprofitni sektor u ovim zemljama bio nacionalno gospodarstvo, onda bi bilo osmo najrazvijenije u svijetu s 1.1 milijardi \$ u troškovima. Nije riječ samo o američkom fenomenu. Upravo suprotno, 4 od 22 zemlje uključene u istraživanje - Nizozemska, Belgija, Irska i Izrael - imaju neprof-

Neprofitni sektor je izrastao u vodeću gospodarsku silu diljem svijeta. Istraživanje koje je provelo John Hopkins University u 22 zemlje diljem svijeta ustanovilo je kako su neprofitne organizacije odgovorne za:

- 5% ukupne radne snage, tj. 1 od 20 zaposlenih radi u nekoj neprofitnoj organizaciji
- 1 od 10 zaposlenih u uslužnim djelatnostima

itni sektor koji je, proporcionalno jačini gospodarstva, jači od američkog.

U zemljama u razvoju također se uočava daleko veća gospodarska važnost neprofitnog sektora nego li je to ranije bilo priznato:

- blizu 4% radne snage koja ne radi u poljoprivredi zaposleno je u neprofitnim organizacijama u Argentini, a u ostalim zemljama Latinske Amerike ta brojka nije manja od 2%
- po pitanju zaposlenosti, razvoj i zagovaranje uključeni su u samo mali dio neprofitnih djelovanja. U Latinskoj Americi, primjerice, posljednji podaci pokazuju kako organizacije koje se bave razvojem i zagovaranjem privlače svega 7% neprofitnih zaposlenja, iako s volonterima koji su uključeni u aktivnosti brojka dostiže blizu 10%

¹ Istraživanje je proveo Center for Civil Society Studies, 1994. godine u sklopu usporednog projekta o neprofitnom sektoru pod vodstvom dr. Lestera M. Salamona

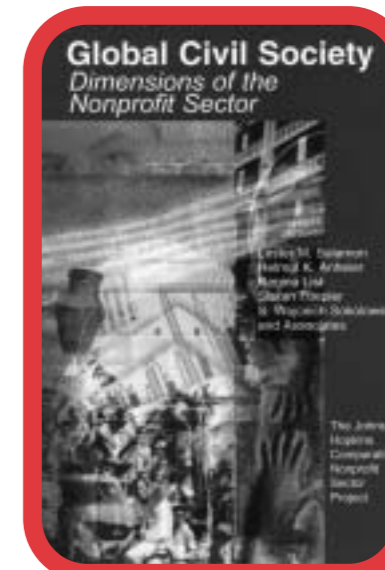
Bez obzira na dinamičnost i rast, Treći sektor ostaje krhki ekosustav, osjetljiv na vanjske prijetnje, nesiguran u izvore potpore, nesavršeno ukorijenjen i legitiman i, da ironija bude veća, počesto ugrožen vlastitim uspjehom. To nas dovodi do četvrte tvrdnje: uspjeh globalne revolucije udruga nipošto nije osiguran. Ozbiljni izazovi i dalje ostaju.

Sve su ovo dobre vijesti.

Loše je vijest, međutim, ovo: bez obzira na dinamičnost i rast, Treći sektor ostaje krhki eko-sustav, osjetljiv na vanjske prijetnje, nesiguran u izvore potpore, nesavršeno ukorijenjen i legitiman i, da ironija bude veća, počesto ugrožen vlastitim uspjehom. To nas dovodi do četvrte tvrdnje: uspjeh globalne revolucije udruga nipošto nije osiguran. Ozbiljni izazovi i dalje ostaju. Štoviše, ovi izazovi poprimaju najmanje četiri različita oblika:

- 1) Izazov legitimiteta
- 2) Izazov učinkovitosti
- 3) Izazov održivosti
- 4) Izazov suradnje unutar neprofitnog sektora, suradnje s trgovinskim sektorom i suradnje s državom

O izazovima s kojima se suočava razvoj Trećeg sektora i o novom obrascu za rješavanje društvenih problema pisat ćemo u idućem broju Kulture mira.

Prevele i prilagodile Anamarija Vranješ-Vučinić i Jelena-Gordana Zloić prema izlaganju dr. Lestera M. Salamona održanog u Melbourneu, Australija, 2000.

Sporazum o međuetničkoj toleranciji

Na inicijativu nevladinih organizacija iz Novog Sada, Tuzle i Osijeka pripremljen je "Sporazum o međuetničkoj toleranciji". Sporazum su predstavnici lokalnih (gradskih) vlasti triju susjednih država - SR Jugoslavije, Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, odnosno Skupštine Općine Novog Sada, Općinskog vijeća Općine Tuzla i Gradskog vijeća Grada Osijeka te predstavnici Centra za regionalizam iz Novog Sada, Foruma građana iz Tuzle i Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka potpisali u Tuzli, 21. siječnja 2002.

Nacionalne manjine - civilizacijsko pitanje Europe

Odnos većinskog naroda i manjine (ili više manjina) u okviru jedne zemlje danas u svijetu nije samo pravno-političko, već civilizacijsko pitanje jer uključuje sva pitanja kulture života i društvenih odnosa u najširem smislu, a posebna se pitanja ističu u užim oblastima politike, kulture i obrazovanja te pravne struke. Stanje ovih "većinsko-manjinskih" odnosa jedan je od bitnih pokazatelja civiliziranosti jednog društva i urednosti neke države. Bit odnosa "većinski narod - manjina" ogleda se u suprotnosti dviju činjenica: manjinski narodi i manjine, uglavnom, insistiraju na mogućnosti njegovanja svog kulturnog i nacionalnog identiteta, a ako je moguće, i na proporcionalnom sudjelovanju u lokalnoj samoupravi i centralnoj vlasti na područjima gdje su većina, i većinski narod često takve zahtjeve smatra ugrožavanjem cjelovitosti zemlje.

Niz istraživanja i analiza pokazao je da ne postoji, niti se može govoriti o nekom univerzalnom modelu odnosa "nacionalna manjina - većinski narod" u svjetskim okvirima. U svakoj od zemalja u kojoj se mogu prepoznati većinski narod i manjina/e izgrađuje se specifičan model njihovog suživota koji je obično uvjetovan povijesnim nasljeđem, kao i međunarodnim okolnostima i političkim odnosima. Odnos većinskog naroda i manjine u državama zapadne (najrazvijenije) demokracije nije na istoj razini, niti u istim strukturnim okvirima, no stanje se prema mnogim kriterijima/pokazateljima i izvještajima ocjenjuje kao povoljno. Stanje većinsko-manjinskog odnosa u zemljama postsocijalističke tranzicije - to je sigurno - nepovoljnije je. Pitanje manjinskih naroda i manjina već je desetljećima predmet ozbiljnih rasprava pred svim relevantnim međunarodnim tijelima. U isto vrijeme, ovo je pitanje i ozbiljan problem unutarnje politike mnogih zemalja svijeta koje ga rješavaju na

različite načine: neke zemlje manjim intervencijama izvana, neke zemlje bez toga, a neke pak pod snažnim pritiskom međunarodne zajednice. U društvima gdje su kulturne tekovine prevladale nacionalne strasti, civilno je društvo glavni moderator ovih odnosa, a u sredinama gdje to nije slučaj glavnu riječ imaju etnocentrička politika, ekstremne političke stranke, račun postotaka i međunarodni pritisak.

Nakon niza ratova na Balkanu u posljednjih deset godina, posebno nakon rata na Kosovu, utemeljen je na inicijativu i uz podršku međunarodnih organizacija **Pakt stabilnosti za Jugoistočnu Europu** s ciljem da se osigura trajan mir, prosperitet i sigurnost u Jugoistočnoj Europi. Pakt stabilnosti slijedi iskustva tzv. Baladurovog plana, koji je imao za cilj uspostaviti regionalnu suradnju kao jedan od važnih mogućnosti smanjivanja tenzija u istočnoj Europi zbog pitanja vezanih za manjine. Na inicijativu Centra za regionalizam iz Novog Sada pokrenut je početkom ožujka 2001. projekt "Protokol o međuetničkoj toleranciji", koji su u suradnji realizirali Centar za regionalizam,

"Sporazum treba promicati suradnju, ne samo ova tri grada nego i regija istočne Slavonije, sjeveroistočne Bosne i Vojvodine, te uspostavu standarda regionalne suradnje" istaknuo je tijekom svečanosti Vehid Šehić, predsjednik Foruma građana Tuzle, koji je bio jedan od glavnih inicijatora toga projekta. Sporazum o multietničkoj suradnji su u ime tri grada potpisali gradonačelnici Jasmin Imamović, Borislav Novaković i dr. Zlatko Kramarić. Nazočnima su se obratili i Rasim Kadić, zamjenik misnistra europskih integracija BiH, te Nikola Spirić, dopredsjednik Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH.

Program djelovanja

Novi Sad; Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek i Forum građana, Tuzla. Ove su tri nevladine organizacije formirale timove stručnjaka koji su načinili pregled međunarodnih dokumenata o zaštiti prava manjina i etničkih zajednica, analizu zakonskih regulativa o pravima manjina u Bosni i Hercegovini, Republici Hrvatskoj te u SRJ i položaj i prava nacionalnih manjina i etničkih zajednica u Novom Sadu, Osijeku i Tuzli. U suradnji s gradskim upravama Osijeka, Tuzle i Novog Sada u proteklih devet mjeseci je u svakom od navedenih gradova održan okrugli stol. Predstavnici lokalne samouprave, udruga nacionalnih manjina i nevladinih organizacija te javni i kulturni radnici su na temelju navedenih analiza razgovarali o mogućnostima unapređivanja položaja manjina te prekoračne suradnje na unapređivanju položaja manjina. Tako je nastao i zajednički dokument "Sporazum o međuetničkoj toleranciji".

Ciljevi i načela sporazuma

Ciljevi i načela Sporazuma su: 1. Utemeljenje društvenog okvira za djelovanje tijela lokalne samouprave, lokalnih javnih ustanova, nevladinih udruga i svih stanovnika gradova Novi Sad, Osijek i Tuzla, i to u svim društvenim, kulturnim, odgojnim i nastavnim područjima radi razvoja liberalne demokracije, etničke i vjerske tolerancije te zaštite ljudskih prava, sukladno autentičnim potrebama građana i europskom sustavu društvenih vrijednosti. 2. Očuvanje kulturnog identiteta, zaštita prava i sloboda nacionalnih manjina i etničkih zajednica, njega građanskih vrlina i dobrih tradicija suživota. 3. Promocija europskih načela i iskustava ljudskih prava i sloboda te multikulturalnosti kao bitnog uvjeta demokracije. 4. Protivljenje govoru mržnje, ksenofobiji, predrasudama, isključivostima i svim oblicima etničke i vjerske nesnošljivosti. 5. Razvitak građanskog društva, demokratske javnosti, društvene kritike i atmosfere u kojoj će razum, kreativnost, kompetentnost i odgovornost biti odlika javnih debata, političkih inicijativa i donošenja odluka lokalnog i regionalnog značaja. 6. Stvaranje uvjeta za olakšanje i poticanje uporabe regionalnih i manjinskih jezika u govoru i pismu, u javnom i privatnom životu. 7. Ohrabivanje sredstava priopćavanja u afirmaciji tradicije, kulture i jezika nacionalnih i etničkih manjina na lokalnom području. 8. Razvoj komunikacije i suradnje građana, nevladinih udruga i tijela lokalne i regionalne samouprave u sve tri države u skladu s ratificiranim međunarodnim ugovorima, kao i s multilateralnim i bilateralnim političkim sporazumima. 9. Promicanje pravne kulture, uključujući i poštovanje državnih ustavno-zakonskih normi, općih akata i lokalnih propisa od strane pripadnika nacionalnih manjina i etničkih zajednica, kao i poštovanje prava pripadnika većine. 10. Uvažavanje konkretnog stanja i specifičnosti svake sredine te želja za pronalaženjem područja zajedničkih djelatnosti koje su moguće i zbiljski prihvatljive za sve lokalne zajednice.

U skladu s mogućnostima, pravima i nadležnostima, potpisnici će Sporazuma pratiti realizaciju državnih programa te razvijati i poticati lokalne programe u oblastima odgoja i obrazovanja, kulture, društvenog ustroja nevladinih, neprofitnih i nestranačkih udruga, upravnog djelovanja te gradskih javnih službi, javnih komunikacija i programske politike medija koji imaju ulogu javne službe da promiču multikulturalnost, međuetničku toleranciju i zaštitu manjinskih prava, i koje skrbe za tradiciju i razvitak kulture svake nacionalnosti pojedinačno i svih zajedno. Potpisnici Sporazuma, u skladu s europskim standardima, nastojat će svojim djelatnostima i poticajima konkretizirati mogućnosti što im se otvaraju kroz postojeće međudržavne sporazume o suradnji, u okvirima gospodarskog i društvenog života. Poticat će donošenje novih sporazuma radi poboljšanja međudržavne, međuregionalne i međugradske suradnje, ali i davati poticaj prekograničnoj komunikaciji i suradnji Osječko-baranjske županije, Tuzlanskog kantona i Autonomne pokrajine Vojvodine.

Zbog poboljšanja međuetničke tolerancije te ostvarenja prava i sloboda nacionalnih manjina i narodnosnih zajednica - a u skladu s europskim standardima i preporukama - gradske vlasti Novog Sada, Osijeka i Tuzle nastojat će utemeljiti savjetodavna tijela sastavljena od predstavnika lokalnih vlasti, nacionalnih zajednica i nevladinih udruga, a koja će se baviti sustavnim uvidom u stanje međunacionalnih odnosa te će savjetovati nadležna tijela i tijela lokalne samouprave. Isto tako, gradska vijeća ili skupštine gradova razmatrat će probleme i uvjete poboljšanja međunacionalnih odnosa u skladu sa svojim programima rada i aktualnom situacijom. Pritom će nastojati jednom godišnje uvrstiti ovu temu na dnevni red tijela lokalnih vlasti.

Sudionici će Sporazuma putem svojih predstavnika jednom godišnje razmotriti realizaciju Sporazuma i donijeti okvirni plan budućih zajedničkih aktivnosti. Ovi radno-savjetodavni susreti održavat će se svake godine u drugom gradu, i to kao sastavni dio kulturnih manifestacija i akcija sa sudionicima iz Novog Sada, Osijeka i Tuzle. Potpisnici Sporazuma prihvaćaju poticaj za osnivanje Vijeća za dodjelu zajedničkog priznanja gradova Novog Sada, Osijeka i Tuzle, koje će se dodjeljivati pojedincima, udrugama i ustanovama za doprinos u poboljšanju međunacionalnih odnosa i suradnje među ljudima, gradovima, regijama i državama. Nagrada će se zvati "Povelja za međunacionalnu toleranciju".

Potpisnici Sporazuma žele suradnju Novog Sada, Osijeka i Tuzle učvrstiti i proširiti uključivanjem drugih društvenih subjekata, građanskih, kulturnih i političkih udruga, uključujući i druge gradove u susjednim regijama i državama. Radi toga, uz multikulturalne gradove, kao novi subjekti i ravnopravni sudionici procesa suradnje koju potiče ovaj Sporazum mogu biti nevladine udruge, udruge u kulturi, mediji i ustanove koji su potvrđeni promotori ljudskih prava, multikulturalnosti i međuetničke tolerancije.

Michael Randle

Dileme oko pomirenja

prikaz knjige "Pravda i pomirenje" - autor Andrew Rigby

Andrew Rigby je direktor Centra za studij oprost i pomirenja na sveučilištu Coventry. Pri svom kratkom predstavljanju skupini posjetitelja iz Hrvatske na kojem sam imala priliku upoznati ga, autor je ove knjige rekao da je, iako osobno podozriv prema pojmu oprost i pomirenja, prihvatio izazov proučavanja fenomena koji zasigurno treba istraživati i koji suvremena društva istražuju. U ovoj knjizi A. Rigby prikazuje kako se društva nakon teških sukoba i represija pokušavaju odnositi prema prošlosti i postaviti temelje stabilnoj i mirnoj budućnosti - što s odgovornima za nasilje učinjeno u prethodnom režimu; kako pojedincima i zajednici najbolje pomoći u nošenju s posljedicama nacionalnih trauma? Prenosimo dijelove prikaza knjige od strane Michaela Randlea.

Katarina Kruhonja

Dileme su raznolike. Kako pomiriti zahtjev za pravdom s potrebom da se društvo okupi i izgradi drukčiju budućnost? Treba li prošlost zakopati i zaboraviti ili je iznijeti na vidjelo? Kako se odnositi prema kolaboratorima i kako im suditi?

Odnos prema kolaboratorima nameće posebno teška pitanja kojima se Andrew iscrpno bavi u nekima od najzanimljivijih dijelova knjige. U diktatorskim društvima, društvima pod autoritativnim režimima ili pod stranom okupacijom, stupanj kolaboracije je, zapravo, neizbježan za većinu populacije i nije lak zadatak odrediti stupanj krivnje onih koji su bili uključeni, i trebaju li uopće biti smatrani krivima. Tko bi osudio Schindlera za stupanj kolaboracije s nacističkim režimom kada je to bila cijena koju je morao platiti kako bi njegova tvornica mogla nastaviti s radom, omogućavajući mu tako spašavanje stotine Židova i ostalih od plinskih komora? Što je s civilnim službenicima koji su pod okupacijom zadržali svoja mjesta, ali su koristili dostupne podatke kako bi informirali pokret otpora o trenutnim i planiranim događanjima? Teške su

dileme s kojima se susreću civilni službenici i ostali administrativni djelatnici nakon državnih udara ili okupacija. Ako daju otkaz, mogu stanovništvo izložiti još većem stradanju. Ako zadrže svoja radna mjesta, riskiraju da budu uvedeni u sukob na strani represije.

Novoizabrane vlasti također djeluju pod mnoštvom zapreka. Tako odluka o tome koliko odlučno treba (pro)goniti vođe i sljedbenike staroga režima u određenoj će mjeri ovisiti o odnosu snaga u društvu koje je u tranziciji. Tamo gdje su institucije i organizacije koje podržavaju prošli režim još uvijek dovoljno jake da bi mogle ostvariti prevrat, bilo bi mudro pustiti stvari neko vrijeme na miru, barem dok nasljednička vlast ne ojača. Novoizabrana vlast predsjednika Aylwyna u Čileu 1990. godine nije mogla uhititi Pinocheta i njegove generale bez jasnog rizika od izlaganja novome vojnome udaru. Deset godina poslije, nakon njegova uhićenja (i mogućeg oslobađanja) u Londonu, čileanske su se vlasti osjetile dovoljno jakim da to učine čak i pod cijenu da Pinochet možda ne završi na suđenju.

Usprkos zaprekama, novoizabranoj je vlasti i civilnim organizacijama uvijek otvoreno nekoliko mogućnosti. Andrew Rigby analizira pojedine slučajeve, kratko opisujući pripadajuće povijesno-društvene kontekste te ocjenjujući snage i slabosti svake od izabranih mogućnosti. Slučajevi se protežu od post-okupacijske Europe na kraju Drugog svjetskog rata, Španjolske nakon Franca, nekoliko latino-američkih zemalja nakon pada vojnih diktatora (uključujući Čile i Argentinu), istočne Europe nakon 1989. godine, Južnoafričke Republike i Palestine. Andrew također razmatra i ulogu trećih strana na službenim i neslužbenim razinama i u završnom poglavlju donosi neka opća zapažanja i procjene koje temelji na dokazima analiza slučaja, te raspravlja o mogućim koracima kojima bi društvo moglo postići "kulturu pomirenja".

Kao što bi se moglo i očekivati, postoje velike razlike u tome kako se različita društva pokušavaju pozabaviti prob-

lemom "odnosa s prošlošću". Nakon Drugog svjetskog rata, mnoge ranije okupirane zemlje nastavile su sa žestokom osvetničkom pravdom. U Danskoj, Nizozemskoj i Norveškoj, koje se općenito smatra modelima liberalne demokracije, retroaktivno su doneseni zakoni kojima je uvedena smrtna kazna za ekstremne slučajeve kolaboracije i zločina protiv čovječnosti. Belgija je imala najveći omjer smrtnih presuda u odnosu na ukupan broj stanovnika. Diljem Europe zatvoreni su deseci tisuća ljudi - 38.000 u Francuskoj, 40.000 u Nizozemskoj, 50.000 u Belgiji i 21.000 u Norveškoj, što su 633 osobe na 100.000 stanovnika. Istina, mnogi su kasnije bili amnestirani. Tako su, ironično, neki od odgovornijih kolaboratora bolje prošli od onih čiji prijestupi nisu nužno bili tako teški, ali ih je sustigla ulična pravda.

Opisano iskustvo nakon nacističke okupacije služi skretanju pozornosti na relativno blagu politiku kakvu su provodile novoizabrane vlasti u Južnoj Americi, Južnoafričkoj Republici i Istočnoj Europi u devedesetima. Ovakva je blagost ponekad bila rezultat straha dijela nove vlasti od provociranja vojske i desnice na pokušaj novog državnog udara. Ali u nekim se slučajevima radilo o suosjećanju i o odlučnosti ujedinjavanja društva u procesu izgradnje zajednice. Primjer je Južnoafrička Republika, gdje je biskup Desmond Tutu na čelu Komisije za istinu i pravdu te promovira afrički koncept ubuntu - koncept obnovljene umjesto osvetničke pravde. Ponudena amnestija počiniteljima uvjetovana je njihovim pojedinačnim priznavanjem zločina. Južnoafrička Republika okoristila se i proučavanjem procesa pomirenja u drugim post-diktatorskim zemljama, posebice proučavanjem rada Komisije za istinu i pravdu u Čileu.

No, čak i u slučaju JAR-e još se uvijek postavlja pitanje hoće li pravda biti u dovoljnoj mjeri zadovoljena ovakvim procesom. Naime, takav koncept obnovljene pravde ostavlja otvorenim pitanje dostatne nadoknade učinjene štete. Također, pitanje je i u kojoj je mjeri i na koji način većina stanovništva, u odnosu na političku elitu, uključena u proces pomirenja i koliko daleko sam proces može ići u uvjetima strukturalnih nejednakosti koje su prenesene u Južnu Afriku nakon prestanka apartheid režima. Andrew kaže: "... iako otkrivanje prošlosti i priznavanje istine mogu biti važan dio u procesu društvenog ozdravljenja, pomirenje traži više od istine - traži minimum pravde, što ne znači nužno kažnjavanje počinitelja zločina, već konstruktivno djelovanje s ciljem smanjenja socio-ekonomskih nejednakosti."

Osvežavajući aspekt ove knjige leži u činjenici da se Andrew ne boji izreći vlastito mišljenje te uključiti i vlastito, obiteljsko iskustvo i aktivno djelovanje u Izraelu/Palestini kako bi ukazao na bitno. Na taj način dobivate osjećaj kako iza svega napisanoga stoji osoba, a ne projekcija neke uzvišene, autoritativne persone. Rezultat je knjiga koja je podjednako poučna i lako čitljiva.

prevela i prilagodila Jelena-Gordana Zloić

Crtice

Forum nevladinih organizacija Hrvatske

Zagreb, 6. listopada 2001.

Kao priprema za Međunarodnu konferenciju o ljudskim pravima i demokratizaciji, Dubrovnik 8-10. listopada održan je Zagrebu, 6. listopada **Forum nevladinih organizacija Hrvatske**. Tridesetak organizacija za zaštitu ljudskih prava okupilo se radi usaglašavanja zajedničkog dokumenta koji je bio prezentiran na Konferenciji. Ujedno, okupljene su organizacije razmijenile mišljenja o **aktualnoj situaciji u pogledu stanja ljudskih prava u Hrvatskoj** te upozorili na neke važnije prioritete:

- od regionalne su važnosti povratak, prava povratnika, useljenika i azilantata te trgovina ljudima; potaknuti zajednički nastup povratnika pripadnika srpske manjine i useljenika iz BiH;
- unaprijediti stanje manjina u Hrvatskoj - naročito prava Roma;
- uređivanjem zakona i prakse ukinuti diskriminacijsko tretiranje nekih grupacija u Hrvatskoj u pogledu materijalnih šteta nastali tijekom rata i poraća kao što su: regulirati obeštećenje za stanare kojima su stanarska prava sudskim ili upravni postupkom oduzeta u periodu od 1991.; zakonski regulirati odgovornost za štetu počinjenu terorističkim aktom; utvrditi materijalna prava žrtvama terora; pojednostaviti postupak i rok za konvalidaciju;
- upozoriti na medije u kojima je još uvijek prisutna propaganda koja potiče netrpeljivost po etničkoj osnovi; potreba lobiranja za što brže donošenje novog, boljeg zakona o informiranju;
- dati poseban prioritet socijalnim pravima i ratifikaciji Europske povelje o socijalnim pravima;
- ukazati na važnost i nužnost reforme za obrazovanje u segmentu obrazovanja za ljudska prava i multi-kulturalizam;
- istražiti koje mogućnosti zaštite zaštitara i pomoći u radu organizacija za zaštitu ljudskih prava daje UN-ova Deklaracija o pravima i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih institucija pri promociji i zaštiti zagarantiranih ljudskih prava i sloboda i institut Specijalne povjerenice za zaštitare Glavnog tajnika UN-a.

Novi horizonti

* **Nevladine udruge Osijeka, Subotice i Tuzle otvaraju mogućnosti nove suradnje**

Sredinom prosinca 2001. godine održan je prvi susret predstavnika nevladinih organizacija Osijeka, Subotice i Tuzle u

okviru projekta "Novi horizonti". Osnovni je cilj projekta obnova kontakata između ovih gradova jer imaju sličan geografski položaj u svojim regijama, komplementarnu kulturnu baštinu i privredu te predstavljaju jednu od važnih značajki i multikulturalnost.

Desetak Subotičana i Tuzlaka iz nevladinih mirovnih i ekoloških udruga, kulturnih i umjetničkih institucija te lokalne samouprave boravili su tri dana u Osijeku, uspostavljajući kontakte za buduću suradnju.

U poglavarstvu grada Osijeka vođen je razgovor o suradnji u lokalnoj zajednici te o kulturnoj suradnji, a u Izdavačkom centru Matice Hrvatske o suradnji pisaca i o izdavačkoj djelatnosti. U Centru za mir, nenasilje i ljudska prava održan je razgovor s predstavnicima desetak mirovnih i ekoloških nevladinih udruga te udruga za tranziciju, civilno društvo i razvoj na temu buduće suradnje NVO-a iz tri grada. Gosti su posjetili Muzej Slavonije i Galeriju likovnih umjetnosti te izložbu u dvorani "Waldinger" ("Likovni susreti" - Sandra Vehabović iz Osijeka i Jasmina Vidaković-Jovančić iz Subotice). U Mađarskom kulturno-prosvjetnom centru vođen je razgovor s predstavnicima organizacija nacionalnih manjina iz Osijeka, a na Sjenjaku su posjetili OGI - "Organizaciju za građanske inicijative", gdje su se upoznali s modelom rada ove udruge u lokalnoj zajednici. Predstavnici Subotice i Tuzle također su prisustvovali radu konferencije Euroregije "Dunav-Sava-Drava" u organizaciji Agencije lokalne demokracije u Osijeku, a u "Glasu Slavonije" imali su razgovor s Ivicom Vrkićem, direktorom ovog medijskog centra. Goste iz Subotice i Tuzle primio je i osječko-baranjski župan - prof.dr.sc. Ladislav Bogner. Trećeg dana posjeta održana je i konferencija za medije na kojoj su izloženi rezultati trodnevnih razgovora i mogući planovi buduće suradnje.

U siječnju 2002. godine predstavnici Osijeka i Subotice posjetit će Tuzlu, a u veljači predstavnici Tuzle i Osijeka posjećuju Suboticu, gdje će se utvrditi detaljan program suradnje nevladinih udruga, kulturnih institucija i privrednih organizacija ova tri grada. Projekt "Novi horizonti" pokrenuli su "Otvoreni univerzitet" iz Subotice, "Forum građana" iz Tuzle i "Albert E", udruga građana za tranziciju iz Osijeka.

Tatjana Ivanović

Doprinos prekogranične suradnje nacionalnih manjina građanskoj svijesti i civilnom društvu

Pet nevladinih udruga iz Hrvatske, Mađarske i SR Jugoslavije pokrenule su projekt "Doprinos prekogranične suradnje nacionalnih manjina građanskoj svijesti i civilnom društvu" koji financira fondacija "Freedom house" iz Budimpešte.

Do sada je u okviru projekta održano desetak javnih tribina, radionica i okruglih stolova u Bačkoj Palanci, Somboru,

Bačkom Petrovcu, Osijeku, Batini, Iloku i Vukovaru te Szegedinu i Baji na teme: "Udruge građana u lokalnoj zajednici", "Civilno društvo i uloga građana", "Zaštita ljudskih prava" i "Problemi tranzicije". Cilj je ovih događanja edukacija građanstva i lokalne samouprave te medija u ovim sredinama o važnosti ravnopravnog položaja nacionalnih manjina za demokratske procese i razvoj civilnog društva.

Projekt je inicirala udruga građana "Društvo za toleranciju" iz Bačke Palanke, a partneri u realizaciji su Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, Demokratski forum iz Bečeja, Udruženje civilnih organizacija južne Mađarske iz Szegedina te Udruženje za mir i ljudska prava "Baranja" iz Bilja.

Tatjana Ivanović

Zajedno - a ipak odvojeno

Projekt Kreativne radionice - odgoj za mir u suradnji s udrugom Friedensbrugg (Bridge of Peace) organizirao je radionica pod nazivom "Zajedno, a ipak odvojeno". Udruga je smještena u Baselu u Švicarskoj, a njezini se članovi bave organizacijom i vođenjem radionica za nastavnike, treninzima o nenasilnoj komunikaciji i uzgojem zdrave hrane. S Centrom za mir - Osijek surađuju od 1994. godine i do sada je bio organiziran niz radionica za nastavnike od kojih je jedan dio bio u Mađarskoj, a jedan u Baranji, Osijeku i Vukovaru. Približno desetak trenera iz ove udruge sudjelovalo je u provođenju radionica za nastavnike u regiji.

Radionicu "Zajedno, a ipak odvojeno" vodio je četveročlani tim udruge Friedensbrugg i tročlani tim Centra za mir. U radionici je sudjelovalo četrdesetak osoba, većinom nastavnika iz Baranje, Osijeka i Vukovara. Radionica je održana u prostorijama IV. Osnovne škole u Vukovaru 1. i 2. prosinca 2001. Cilj radionice je bilo okupljanje nastavnika različitih nacionalnosti i iz različitih škola kako bi se započeo razgovor o ovoj još uvijek osjetljivoj temi te shvatila neophodnost zajedničkog života. Upravo je zbog tog razloga odabran Vukovar kao mjesto u kojem još uvijek postoje problemi u zajedničkom životu različitih nacionalnosti. U sklopu ove teme organizirana je i proslava kao jedan od oblika zajedničkog druženja te kao mogućnost da ljudi upoznaju kulturu i običaje drugih nacionalnosti.

Na kraju radionice provedena je kratka evaluacija. Radionica je ocijenjena kao vrlo uspješna i korisna za sve, iako je grupa, prema iskustvu i znanjima, bila vrlo mješovita. Dio nastavnika je izjavio kako je sada, na osnovu znanja i vještina koje su stekli kroz ove radionice, u stanju samostalno nastaviti dalje razvijati ideje predstavljene u ovim radionicama. Na ovaj način je suradnja s udrugom Friedensbrugg uspješno privedena kraju, a njihov je cilj osnaživanja i edukacije nastavnika u ovoj regiji u većoj mjeri ostvaren.

Anamarija Vranješ-Vučinić

Molitva za mir u duhu Asiza

Ove je godine interreligijska Molitva za mir u duhu Asiza u Osijeku bila i konkretna akcija združivanja ljudi kroz molitvu na solidarnost. Dok se diljem svijeta govori o nasilju i borbi protiv terorizma, molitva za mir održana je u Islamskoj vjerskoj zajednici. Molitva je održana u petak, 26. listopada, s početkom u 18.00 sati, u samom molitvenom domu Islamske zajednice (džamiji). Sudjelovali su vjernici iz katoličke, pravoslavne i reformirane (protestantske) crkve (laici i svećenici), predstavnici Židovske općine i Islamske zajednice te članovi CZM-a.

Od 70-tak prisutnih, većina je po prvi puta ušla u osječku džamiju, izula cipele na ulazu i sjela na udobne tepihe manje, ali ugodne prostorije u Zagrebačkoj 35.

Nakon molitve koja je odisala zajedništvom, međusobnim uvažavanjem i ljubavlju, organiziran je i manji domjenak, gdje smo se bolje upoznali i razmjenjivali dojmove s molitve. Članovi Islamske zajednice izrazili su svoje oduševljenje samim događajem, želeći sudjelovati i u budućim okupljanjima.

Snježana Kovačević

Najavljujemo studijsku grupu Isključenje i zagrljaj, po teološkim promišljanjima Miroslava Volfa, koja će se održavati u Centru za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Županijska 7. Više informacija i prijave na tel. 031 206 886 ili em. pteams@zamir.net.

Volonteri u izgradnji mira i zajednice

volonterski pothvat godine

Kroz svoje aktivnosti i programe, a posebice kroz Program izgradnje mira i zajednice i Program potpore organizacijama civilnog društva, Centar za mir-Osijek nastoji podupirati volontere i promicati društveno uvažavanje njihova doprinosa kvaliteti življenja. Prethodnih smo godina pokušavali biti prisut-

ni i pomoći prevladavanju ranog poslijeratnog razdoblja u najteže razorenim mjestima istočne Hrvatske. Postupno su se oko Mirovnih timova, ili drugih naših aktivnosti, okupili mještani spremni učiniti nešto za dobrobit svoje zajednice. Važno nam je dati im znanja, vještine i oruđa (tehlike) kako istražiti potrebe svoje zajednice, kako planirati, kako koristiti vlastite mogućnosti, kako dobiti podršku zajednice, lokalnih vlasti, javnosti i uspostavljati saveze - kako kroz naizgled "običnu" akciju graditi solidarne, kreativne, nenasilne i pomirene odnose u zajednici. Važno nam je, također, da kao pojedinci i društvo jasnije prepoznamo važnost i uvažavamo vrijednost volonterskog društveno korisnog rada. Jer, država nikada ne može, ali i ne treba, odgovoriti na sve naše potrebe. Zajedno možemo puno bolje i kroz to bivamo bolje.

Dva smo volonterska pothvata predložili za volonterski pothvat godine; posvećenost Dragice Aleksa iz Berka starim suseljanim i prikupljanju njihovih životnih priča, te pothvat očuvanja crkve u Latinovcu. Oba su dobila priznanje Republike Hrvatske. Priču oko novog crvenog krova latinovačke crkve prenosimo u ovom broju.

photo: Branka Drabek-Milekić

Mještani sela Latinovac i Ivanovac svojim radom, uz podršku Hrvatske željeznice SlavonSKI Brod te donacijom studenata iz Kanade imati će zaklon od kiše dok čekaju vlak! Radna akcija u Latinovcu, ožujak 2001. godine

PRIČA O LATINOVCU

Na jugoistočnom rubnom prostoru Zlatne doline, ispod obronaka Dilj-planine, rasuti su stari, trošni domovi 80-ak žitelja sela Latinovac. U ambijentu žitnih i kukuruznih polja, livada i šumaraka nema industrije i nema zagađivača. Idilični mir samo pokoji put u danu uznemiri kloparanje vlaka koji juri put Požege ili Osijeka. Selo s pretežitom srpskim stanovništvom, čijom vizurom dominira stara pravoslavna crkva, okruženo je hrvatskim selima. Mnogo je mlađih obitelji otišlo za "boljim životom", a neki su drugi pak u potrazi za mimim i zdravim životom doselili ovamo. Žive zajedno u dobrosusjedskim odnosima.

Centar za mir-Osijek odabrao je izgradnju lokalnih zajednica kao osnovnu strategiju izgradnje mira u ratom razorenim dijelovima Hrvatske. Tako smo 1995. godine pošli u Latinovac. Razgovarali smo s mještanima, slušali ih. U selo su došli volonteri iz Njemačke, Kanade i Japana. Nešto se počelo događati. Kulturalne, nacionalne i ine različitosti postale su pokretačka snaga čitavog sela. Mještani su se počeli okupljati oko konkretnih aktivnosti i uočavati kako mnoge probleme koje imaju u selu mogu sami riješiti. Okupili su se Draga, Ljuba, Bajica, čika Stevo, teta Velinka i teta Zorka. Formirali su Odbor za inicijativu mještana. Za voditeljicu je izabrana Ljubica Ušćebrka. Uz svesrdnu podršku Centra za mir-Osijek, volonteri Eko-sela Latinovac, mještani i njihovi gosti marljivo su i volonterski radili na poboljšavanju kvalitete vlastitoga života:

- uredili su i očistili putove do svih njiva i susjednih sela,
- očistili su i ogradili obližnji izvor,
- uredili su staru školu u kojoj se održavaju informatički tečajevi i izobrazba volontera,
- dogovorili su se oko kontinuiranog čišćenja i održavanja groblja,
- u Latinovcu staje vlak (relacija Osijek-Požega), ali nije postojala zgrada stanice ili bilo kakav zaklon, pa su si mještani 2001. godine napravili nadstrešnicu koja će ih štiti od kiše, sunca i vjetra dok čekaju vlak,

- uređen je prostor oko srušenog spomenika iz II. svjetskog rata,
- u zimskim večerima održavala su se sjela na kojima su se obnavljala tradicionalna znanja i vještine (djeca, roditelji, bake, djede), učile nove (engleski jezik, informatika, vještine nenasilne komunikacije) i pravili planovi za dalje volonterske akcije,
- uz potporu pojedinaca iz Osijeka i Njemačke obnovljeno je nekoliko starih kuća i okućnica i počeo se oblikovati mali volonterski mirovni centar u kome se svakog ljeta (već pet godina) održavaju ljetni kampovi u kojima se okupljaju mladi iz Požege, Osijeka, Vukovara, Baranje i BiH, a koji s mještanima Latinovca svakog ljeta zajedno rade i uče, poštujući međusobne različitosti.

U lipnju ove godine, u selu se okupilo stotinjak volontera i aktivista Centra za mir-Osijek. Radilo se na završnim aktivnostima programa izobrazbe za rad volontera u lokalnim zajednicama. Mještani i volonteri su pripremili različite radne aktivnosti. Sljedeći je mjesec tim volontera i mještana započeo pripreme za sanaciju krova na seoskoj crkvi kojoj je zbog dotrajalosti krova prijetilo rušenje. Volonteri su od mještana saznali kako su u oba rata, i 1941., i 1991., ovu pravoslavnu crkvu sačuvali od rušenja katolici, mještani Latinovca i susjednog Čaglina. Provedeno je anketiranje svih mještana iz sela i krenulo se u prikupljanje donacija za prvi korak - popravak krova. Krov je izdržao oba rata, ali kako je rekla Ljubica Ušćebrka, voditeljica akcije, još jednu zimu ne bi izdržao. Bila je uporna: "Neću stati dok je oltara!" Ona je i pokretačka snaga čitavog sela, angažirana i prisutna posvuda: od ideje, okupljanja ljudi, sakupljanja donacija do kuhanja za mlade u kampu. Danas se nadaleko vidi novi crveni krov na staroj pravoslavnoj crkvi u kojoj su nakon dugo godina, 28. kolovoza 2001. godine, na slavu Velike Gospe, Vladika Savo i otac Ratko održali liturgiju u nazočnosti pravoslavnih i katoličkih vjernika te mnogih gostiju iz susjednih sela, Osijeka i Beograda. Ljubičina je odluka ostvarena uz pomoć mještana i mladih volontera, možemo reći, sa svih strana svijeta.

Ohrabrena dolaskom mnogobrojnih gostiju svih nacionalnosti i vjeroispovijesti na liturgijsko slavlje, Ljubica je u Osijeku 26. listopada 2001. godine sudjelovala na interreligijskoj molitvi u muslimanskom hramu, pročitavši pravoslavnu molitvu.

Svi mještani pokazuju veliko zanimanje i osjećaj za širenje djelokruga svoga rada prema onim aktivnostima koje doprinose oživljavanju te čuvanju kulturne tradicije i običaja naroda koji u tradiciji multikulturalnosti žive skladno na ovim prostorima stoljećima.

Zbog svega učinjenoga i svega što još planiraju učiniti, Ljubica Ušćebrka i njeni sumještani zaslužuju biti volonterima godine.

photo: Branka Drabek-Milečić

"Ove zime nije bilo straha od urušavanja krova!" - Obnova krova crkve u Latinovcu 2001. godine.